

FERHENGÊ TERMANÊ EDEBÎYATÎ

Roşan Lezgîn

Diyarbakir, 21.12.2017

VATEYO VERÎN

Eke merdim bi şîûrêko tam ziwane dayika xwu rê hakim nêbo, merdim kamcîn ziwani de çîyêk biwano û bimuso, ê çî bi ê ziwani fikirîyeno. Coka wendiş û musayiş masum nîyê! Yanî ziwano ke merdim tede mana û tarîfê çekuyan, terman, îdyoman, vateyê verînan û îlim bimuso, enê çîyan de çerxê sîstemê fikirîyayîşê merdimî zî bi ê ziwani geyreno.

Ma kurdê Bakurî hetêk ra bi tirkî perwerde benê labelê hetêk ra zî ma bi destê xwu mana û tarîfê çekuyanê xwu bi tirkî îzeh kenê. Bi eno qayde, bêke ma ferq de bin, ma ziwane xwu hem kêmi û seqet musnenê hem zî neslê ma yê neweyî ziwane xwu kêmi û seqet musenê! Beno ke bivajîyo kurdê Bakurî xwura heme tirkî zanê, coka tirkî ser ro musayîşê mana û tarîfê çekuyanê kurdkî çîyêko normal o. La wexto ke merdim nîzdî ra ewnîyeno amadekerdişê ferhenganê kurdkî-tirkî û tirkî-kurdkî (kirdkî, kirdaskî) ra, yanî bi tirkî musnayîş û musayîşê çekuyanê kurdkî xesaretêko cidî sîstemê fikirîyayîşê ma de viraşto, ma bi derba xwu nêhesîyayê!

Mabeynê ziwanan de ancax se ra 30-35ê çekuyan motamot eynî mana û tarîf de yê. Mesela, tirkî û kirdkî de sey çekuya basîte "**su**: awe (m)" - "**awe** (m): su".

Merdîm enê hawa çekuyan ziwananê bînan ra zî bimuso beno, hende xesarê xwu çin o. La seba ke se ra 65-70ê çekuyanê ziwanan hetê mana û tarîfî ra pênegênê, coka gereka merdim çekuyanê yew ziwani, ê ziwani ra bimuso. Çimkî enê tewir çekuyî ancax ziwane xwu de îzeh bibê û bêrê famkerdiş. Mesela, yew fîlê basît yê tirkî "**unutmak**" bîle kirdkî de bi hîrê hawayî yeno vatiş: **1.**xwu vîr ra kerdene, **2.**vîr ra şîyene, **3.**nêameyîş vîrî.

Kirdkî de mabeynê enê her hîrê fîlanê pêrabesteyan de ferq esto, çimkî kerdoxê înan vurîyenê. Ancax merdim bi eqlê kirdkî îzeh bikero, hema tam fam bibê.

Yewna nimûne; vera fîlê tirkî "**örmek**" de bi kirdkî enê çar fîlî estê: **1.**açînayene, **2.**mûndene/mûnitene, **3.**riştene, **4.**vawitene

Fîlê "açînayene" seba kincan de yan zî qumaş de bi hawayê pêrabestişî yanî sey pînekerdişî bi lak û derzîni girewtîşê qulikanê qijekan yeno vatiş.

Fîlê "mûndene" seba karê sey mûndîşê gilaya porî, viraştîşê reseneyî û sn. ke dergankî ser mûnîyenê, yanî qaydeyêk gore têro yenê piştîş, îfade beno.

Fîlê "riştene" bi destan yan dezge de seba mûyan, peşmî, peme û çîyanê bînan ra viraştîşê lakî yeno vatiş. Ancî, seba viraştîşê lepikan, pûncan, lûfik û sn. zî yeno vatiş.

Fîlê "vawitene", seba têro vîyarnayîşê lakan dir verinîye ser vawitişê çîyanê sey torre, qenevîç, palase, cacime, xalî û qumaşî îfade beno.

Heta ke mana û tarîfê enê hawa çekuyan û fîlan kirdkî de îzeh nêbo, neslê neweyî nêşkenê tirkî ser ro kamilen fam bikerê û bimusê. Bi hezaran nimûneyê winasî estê ke ancax bi eqlê kirdkî îzeh bibê. Xwura îdyom û vateyê verênan bi yewna ziwan îzeh nêbenê. Coka zaf zehmet o ke ciwanê ma, neslê ma yê ke mektebanê tirkan de wanenê bieşkê kirdkî bi wasitaya tirkî tam fam bikerê, bimusê, raşt qisey bikerê û raşt binusnê. Çimkî însanê ma tirkî ser ro kurdî bimusê, yanî bi ferhenganê tirkî-kurdî mana û tarîfê çekuyanê ma bimusê, nêşkenê enê hawa detayan ferq bikerê. Coka bi hawayêk xelet û seqet ziwanê xwu musenê. Netîce de hişê înan de sîstemê fikirîyayişî zî xelet şuxilîyeno. Yanî ziwanê xwu bi wasitaya tirkî senî fam kerdo, o qayde zî qisey kenê yan zî nusnenê. Bi eno qayde, qiseykerdiş û nuştîşê înan beno xelet. Eynî seke yew tirk yan yewêko xerîb kirdkî sey turîstan qisey bikero û binusno.

Prosesê *Zazakî.Net*, *Şewçila*, *Newepel* û *Weşanxaneyê Roşna* de bi hezaran nuşteyî ameyî verê destê mi. Mi dî ke nuşte, şîr û hîkayeyê ke newe nusîyenê de fikirîyayiş ne kirdkî ne tirkî yo; hetê şuxilnayışê ziwanî ra bi hawayêko mexlute, têmîyanek û seqet nusîyayê. Ancî, mi ferq kerd ke ziwanê eseranê ma yê folklorîkan de fikirîyayiş kirdkî yo. Yanî eserê ke verêna ziwan de ameyê meydan, kirdkî bî. La çîyê ke nuştexan bi xwu nuştî, sîstemê şuxilnayışê ziwanê enê hawa nuşteyan seqet bi. Ez behsê şuxilnayışê formê çekuyan ke sey "standard" qebûl biyê nêkena, ez behsê îmla û gramerî zî nêkena. Ez behsê nuşteyan de fikirîyayişê kirdkî, bi eql û sîstemê kirdkî şuxilnayışê ziwanî kena.

Xebata amadekerdişê ferhengan gereka ewilî kirdkî de bibîyêne. Yanî mana û tarîfê çeku, term, îdyom û vateyê verênanê ma bi hawayêko kamil gereka bi kirdkî îzeh bibîyêne. Badê pey ferhengê sewbîna ziwanan û kirdkî amade bibîyêne. Enê davîst serran de mumkin bi ke ferhengê kirdkî biameyêne meydan. La hende enerjî û mesref pêro seba amadekerdişê ferhengê tirkî-kirmanckî (zazakî) xerc bi. Ê wext sey awe herikîya, şertê amadekerdişê qamûsê kirdkî destê ma ra şî yan zî ha şinê.

Amadekerdişê ferhenganê tirkî-kirdkî û kirdkî-tirkî merdimî rê zaf normal yeno, çimkî heme ziwanan de ferhengê ziwanêk bi ziwananê bînan estê. Mesela, ferhengê tirkî-erebkî, tirkî-fariskî, tirkî-înglîzkî, tirkî-fransîzkî û hema zaf ziwananê bînan estê. Labelê milletanê bînan verê verkan, heme waran de ferhengê xwu bi ziwanê xwu amade kerdê. Yanî tewr verî, mana û tarîfê çekuyanê xwu bi ziwanê xwu îzeh kerdê. Coka wendayanê înan binge de çekuyê xwu bi ziwanê xwu şinasnayê. Neke tena çekuyî, mana û tarîfê terman, îdyoman û vateyê verênanê xwu zî bi ziwanê xwu îzeh kerdê û musayê. Metnê îlmî, edebî, hunerî; welhasil heme dîsîplînî bi ziwanê xwu amade kerdê, bi ziwanê xwu wendê û musayê. Mesela, eke ziwanê tirkan ziwano

resmî, ziwanê perwerdeyî nêbîyêne zî ancî ê xesar de nêbî. Çimkî her çiyê xwu verê verkan bi ziwanê xwu amade kerdo.

Ma zî eşkayêne o qayde bikin. Yanî ma zî zaf rehet eşkayêne verê verkan ferhengê çekuyanê xwu ziwanê xwu de amade bikin. La çi heyf ke ma winî nêkerd, ma xwu rê karo asan tercîh kerd! Û derba tewr bêdermane zî ena ya ke xebata amadekerdişê ferhengê "tirkî-kirdkî" herinda xebata "qamûsê kirdkî" de îqame bîye. Yanî karo talî herinda karê eslî de îqame bi ke şarê ma vano qey kirdkî de ferheng tena eno qayde amade beno.

Belkî sey ewroyî ez nêeşkayêne îzeh bikerî yan zî mi hîç texmîn nêkerdêne ke bi wasitaya tirkî musayişê çekuyanê kirdkî do hende xesarê xwu bibo, la verêna ez fikirîyayêne, gereka heme ferhengê ma ewilî bi ziwanê ma amade bibê. Coka serra 1999 de wexto ke mi dest bi arêdayişê îdyomanê ma kerd, mi îzehetê mana û tarîfê înan zî bi kirdkî nuşt. Yanî ferheng temamen bi kirdkî, bi eql û kapasîte û îmkananê kirdkî amade bi.

Badê ke mi par dîplomaya lîse zî teber ra girewte, emser dest bi unîversîte kerd. Bitaybetî mi beşê ziwan û edebîyatê tirkî tercîh kerd. Eno qisim de ziwan û edebîyatê tirkan, ancî edebîyatê dinya musnenê. La çiyê baş, îlm û teorîya ziwan û edebîyatî zî musnenê. Eke merdim kerdoxê ziwan û edebîyatê xwu bo, eşkeno uca ra zaf çî bimuso û pê ê zanayişî ziwan û edebîyatê xwu ser o bixebitîyo. Mesela, tirkan ziwan û edebîyatê xwu senî tesnîf kerdo, senî ser o şuxilîyayê, merdim zî eşkeno o qayde ziwan û edebîyatê ma ser o bişuxilîyo.

Wendişê beşê ziwan û edebîyatî de gereka merdim mecbûren termanê edebîyatî zî bimuso, bizano. Coka mi va, madem ke ez termanê edebîyatî musena, gereka ez mana û tarîfê înan ziwanê ma de îzeh bikerî. Yanî ma bi ziwanê şarî unîversîteyanê şarî de biwanin zî, eke ma biwazin, ma eşkenê xizmetê ziwanê xwu bikerin. Bi eno fikir, sey mehsulê dewreyê verên yê sinifê yewinî eno ferheng ame meydan.

Mi qismêkê enê terman zanayêne la zafê înan prosesê wendişî de ez newe ra ser o şuxilîyaya. Tarîf û manaya qismêkê terman ez kitabânê unîversîte ra musaya, qismêkê înan ferhengê TDK û tayê xebatanê bînan ra mi îstîfade kerd. Bi eno qayde, badê ke bi hawayêko kamil ez yew bi yew mana û tarîfê înan musaya, ena rey mi îzehetê înan kirdkî de amade kerdî. Xwura merdim mana û tarîfê çiyêk kamilen nêmuso, nêeşkeno ziwanê xwu de îfade zî bikero.

Term çi yo? Çekuya "term"î înglîzkî ya, yena manaya "kavram"ê tirkî. Yanî çekuya ke manaya xwu taybet û mehdûd ke sey mefhûm yan zî istilahî yew babeta warê zanist, huner û meslekî de yena bikarardiş.

Ena xebate de **560** termê edebîyatî û qismêk termê ke edebîyat û huner ra eleqedar estê. Heme bi hawayê alfabetîk rêz bîyê û xebata ferhengî gore mana û tarîfê înan îzeh bîyê. Îzehkerdiş de, yanî bi terzê ferhengî şuxilnayışê zıwanî, kirdkî de hende asan nîyo. Hetêk ra termî bi xwu kewenê warê îlmî, hetêk ra zî zıwanê ma enê waran de nêameyo şuxilnayış. Heto bîn ra, ferheng de gereka merdim hem zıwanî zaf krîstalîze bişuxilno hem zî îzehetî zaf zelal binusno ke tu çî xelet fam nêbo; yanî her çî kamilen raşt bêro famkerdiş.

Muheqeq termê edebîyatî ke teber de mendê zî estê, eke eleqedarî û wendoxî ferq bikerê û keremê xwu ra bidê zanayış, însala dima do îlawe bibê. Coka ez enê merheleyî de sey dosyaya PDF weşanena, wa bi asanî bikewê destê her kesî. Badê ke qîl û qusûrê qijekî zî tekuz bibê, însalah do sey kitab neşir bibo ke edîbê ma, wendekarê ma heta bi heta ci ra îstîfade bikerê.

Termê ke ez cinsîyetê înan ra emîn bîya, mîyanê parantezî de sey "**(n)** nêrkî" û "**(m)** makî" nuşt. Ancî, mîyanê parantezî de kilmnuştêyê zıwanan û ê zıwanan de term senî nusîyeno zî nuşt. Bi eno qayde, eke wendoxî biwazê, eşkenê mana û tarîfê eynî termî zıwananê bînan de zî biwanê. Kilmnuştêyî wina yê: "**fr.**" fransizkî, "**îng.**" înglîzkî, "**îtl.**" îtalyankî, "**tr.**" tirkî, "**yûn.**" yûnankî. Çekuyê ke erebkî û fariskî ra yenê, mi îşaret nêkerdî.

Ez zaf keyfweş a ke badê çapê hîrakerde yê ferhengê îdyomanê ma ez eşkaya ferhengê termanê edebîyatî zî safî bi kirdkî amade bikerî. Wa zıwanê ma rê, edîban û edebîyatê ma rê xeyrên bo.

Diyarbakir, 21.12.2017

A

Absolutîzm (n): (fr. *absolutisme*) Yew eser yan zî prensîbêk de merdim bawer bikero ke yew çîyo ebedî esto û qet nêvuriyeno, eser yan prensîbî zî naye gore tedkîk bikero; mutleqparêzî.

Absurd (n): (fr. *absurde*, tr. *saçma*) Fikrê bêmanayî ke eser de yewbînî nêgênê. Yew eser de hetê mana ra pênegirewtişê parçeyan yanî hetê mentiqî ra teberê qaydeyanê mentiqî de bîyayış.

Abstrak (n): (îng. *abstract*, tr. *soyut*) Çîyo ke estbîyena ci bi hîsan fam nêbeno; mucered. Yanî termo ke çîyê mucered yê sey reng, hîs, lez, erey îfade keno.

Adaptasyon (n): (fr. *adaptation*, tr. *uyarlama*) Sey ci pêardiş, yanî pêardişê teqlîdê eserî. Yew ziwan ra tadayışê yew eserê edebî bi yewna ziwanî ser de kultur û erf û edetê ziwanê tercumeyî gore pêardiş. Eserê edebî yê sey roman, hîkaye û xatira ke bibê yew kayê sehne yan zî filmê sînema, seba foksîyonê neweyî newe ra nuştışê eserî.

Aforîzma (m): (fr. *aphorisme*, tr. *özdeyiş*) Mewzûyanê cîya-cîyayan de hunerê bi hawayêko akerde û fesîh qiseykerdişê taybetîyanê bingeyênan ke muheqeq gereka bêre zanayış; yanî vateyê ke fikrêk, hîsêk yan zî prensîbêk bi kilmekî îfade kenê. Wecîzeyê nuştuxan ke manayêka xorîne tede esta. Vatoxê aforîzmayan exlebê xwu bellî yê, la vatoxê tayê aforîzmayanê ke bîyê sey slogan beno ke bellî nêbê.

Aheng (n): Bitaybetî şîire yan zî vatişê şîirkî de hetê veng û mana ra tamamîyetê pêkewtişê çekuyanê ke têdima rêz benê; harmonî. Şîire de bi hawayêko westayane pêardişê herikîyayışê vengyan û vatişî; seba viraştişê ahengî bi rîtim, wezn têropiştışê vengyanê ke pêmanenê. Nesir de, bi pêardişê vatişî û weş têpiştışê meselayan.

Aîdiyet (n): Pabendîye, têkilîyet, merbutîyet, eleqîyet.

Akerde (n/m): Edebîyat de bi hawayêko asan û rehet, yanî bêke tu îzehet yan şîrove hewce bikero fambiyayışê fikir û hîsê ke metin de estê.

Akrostîş (n): (fr. *acrostiche*) Şîre de gama ke cor ra bi cêr herfê verênî yê her misra yew çeku yan zî yew name biyarê meydan ra yeno vatiş.

Aksîyon (n): (fr. *action*) Eserê edebî de herikîyayîşê dîyardayan. Yew eserê edebî de bîyena serekîye ke temaya eserî ana meydan; hîkaye, bîyenî, hedîseyî.

Alegorî (m): (fr. *allégorie*) Eseranê edebî de bi unsûrêk temsîlkerdişê tayê çîyanê cuya raştêkê, bi remzan îfadekerdişê çîyan; seke yew çîyo gane bo îfadekerdişê fikrêk. Mesela, bi heykel yan resmêk nîşandayîşê fikirêkê abstarkî. Ma vajin, nîşandayîşê fikrê edaletî bi yew cinîya (Themis) çimgirewta ke destê aye de terazî esto.

Alîterasyon (n): (fr. *allitération*) Eseranê menzûman yanî şîre yan zî nesir de seba ke aheng virazîyo sere yan zî mîyanê vateyî de tekrarkerdişê eynî herfanê bêvengan (konsonant) yan zî eynî heceyan.

Anagram (n): (fr. *anagramme*) Yew çekuye de bi vurnayîşê cayê herfan viraştîşê yewna çekuye. Mesela, sey: "*Melezî ma rê kerem kerd / Ma şî kemer de mezel kend*" Edebîyat de hîna zaf seba nimitîşê nameyanê taybetan yeno bikarardiş.

Anakronîzm (n): (fr. *anachronisme*) Xelitîyayîşê tarîxî yanî wextî; zemanê ke qewimîyayîş yan zî bîyenê tarîxî tede vîyarenê de pênekewtişê obje yan zî xusûsiyetê ke enê qewimîyayîşan û bîyenan de ca gênê. Bitaybetî eseranê edebî hunerî de çîyê ke aîdê ê wextî nîyê la seke o wext de estbê bêrê bikarardiş.

Analîz (n): (fr. *analyse*, tr. *çözümleme*) Bi detay tehqîqkerdiş, tehlîlkerdiş û tesbîtkerdişê elementanê çîyêk. Edebîyat de bi hawayêko metodolojîk cîya-cîya tehlîlkerdişê uslûb û bîyenan û kesê ke yew eserê edebî de ca gênê. Netîceyê ke analîzê yew eserê edebî ra vejyenê eke bibê sedemê munaqeseyî, ena rewşe ra êdî "rexne" yeno vatiş.

Anekdot (n): (fr. *anecdote*) Parçeyê yew bîyene ke bi tena sereyê xwu zî eşkenê sey yew bîyene hesab bibê; edebîyat de hîkaye yan zî menqîbeyê xwuserî ke parçeyê yew hîkaye yê.

Anîmîzm (n): (fr. *animisme*) Fikro ke bawer keno heme çîyê ke tebîet de estê wayirê ruhî yê; ma vajin çîyê sey koyan, kerrayan, awe û daran, her çî ruhê xwu esto.

Anket (*n*): (*fr. enquête*) Semedê cigêrayişêk bi meqsedê girewtişê netîceyêk merdimanê cîya-cîyayan ra perskerdişê yew perse yan zî tayê persan û bi eno qayde arêdayişê malumatî.

Anonîm (*n*): (*fr. anonym*) Sifeto ke name û nîşanê ey nîno zanayiş, esero ke çimeyê ci nêzanîyeno. Huner û edebîyat de, eserê ke viraşttox yanî xuliqnayoxê înan nîno zanayiş, viraştış yan zî xuliqnayiş de zaf kesî yan zî neslî tede xebitîyayê.

Ansîklopedî (*m*): (*fr. encyclopédie*) Kitabê girdî ke exlebê xwu çend cildan ra yenê meydan û derheqê waranê îlmî, hunerî û sn. de her tewir malumat bi metodêko bellîkerde û biîntîzam tede ca gêno.

Antolojî (*m*): (*fr. anthologie*) Yew tema gore nimûneyanê weçîniteyan yê heqîqîyan ra pêardîşê eserêk; ardiş yew ca yê eseranê weçînite yê cîya-cîyayan; guldeste.

Antonîm (*n*): (*îng. antonym*) Edebîyat de têhet de bikarardişê çekuyê ke manaya înan zidê yewbînan a. Mesela, çekuyê sey "hewl-xirab", "zaf-tay", "derg-kilm".

Apokalîptîk: (*fr. apocalyptique*) vate yan zî nuştuyo ke fam nêbeno; vateyo girewte û tarî.

Aqil (*n*): 1.Hêz û qabilîyetê fikirîyayiş, famkerdiş û pira resayişî. 2. Rayiro ke yeno musnayiş; şîret, nesîhet. 3.Fikir, qenaet.

Arêkerdiş: (*tr. derleme*) Karê mîyanê şarî ra, yanî fekan ra usûlî gore arêdayiş û qeydkerdişê eseranê edebîyatê vatişkî.

Arêkerdox, -e: Keso/a ke mîyanê şarî ra, yanî fekan ra eserê edebîyatê vatişkî arêkerdê û qeyd kerdê.

Argo (*n*): (*fr. argot*) Herçiqas parçeyê yew ziwani bo zî mîyanê mensûbanê eynî meslek yan zî yew kome de ziwano muşterek ke her kes pê qisey keno ra cîya bikarardişê ziwaneke taybetî yan zî kelîmeyanê taybetan; jargon. Ziwane argo de manaya çekuyan yan zî qalib û îdyoman sergirewte ya. Hîna zaf ziwaneke mîzahî yo û nengî tede estê. Ziwaneke viraşte yo; çekuyê ziwane dayike yenê xeripnayiş la çekuyê ziwaneke xerîban zî dekenê mîyan û yew tewir ziwane tebeqeyê cêrin yê komelî anê meydan.

Arkaîk (*n*): (*fr. archaïque*) Hunerê bedewan ra çîyo ke dewrê klasîkî ra ver mendo, cereyanê kulturî yê Yûnanê verênî; kevnare. Çeku yan zî vateyê ke zemanêk ziwan de estbîyê la dima tedawul ra kewtê, nînê bikarardiş.

Arûz (*n*): Çekuyêka erebkî ya û eslê xwu de yena manaya estuna orteyê çadire la sey termê edebîyatî yena manaya dergî û kilmîya heceyeyanê misrayan gore yew peymê nezmî/şîre.

Seba ke merdim arûzî tam fam bikero gereka baş erebkî bizano. Alfabe ya erebkî heme herfanê bêvengan ra yena meydan, tena herfa "elîf"î sey herfa vengin a. Erebkî de venginanê dergan bi ardimê herfanê "waw" û "yê" şuxilnenê, vengane kilman de tena zêr û ziberan şuxilnenê. Erebkî de sey akerde û girewte di heceyê bingeyênî estê; heceya akerde bi vengine, a girewta zî bi bêvenge qedîyena. Enê zî xwu mîyan de sey kilm û derg tesnîf benê. Bi eno qayde erebkî de tewirê heceyan benê çar.

Seba ke peym tesbît bibo, verî, gereka erjê heceyan raşt tesbît bibo. Weznê arûzî de heceyî di tewir ê: Heceyê akerde/kilmî (.) (v), heceyê girewte/dergî (-)

1. Heceyê akerde/kilmî: Heceyê ke bi herfanê venginan qedîyenê. Xebata arûzî de bi îşaretanê (.) (v) nîşan dîyenê. Erjê vengî o akerd-kilm "nîme" qebl beno.

2. Heceyê girewte/dergî: Heceyê ke bi herfanê bêvengan û vengê dergî ke erebkî ra yenê qedîyenê, xebata arûzî de bi îşaretê (-) nîşan dîyenê. Erjê vengî yê girewte-dergî "tam" qebl benê.

Tayê vengê sey "ab, ûl", ancî vengê sey "rûy, cûy", heta çekuyê sey "eşq, ehd" zî ge-ge arûz de sey "hece û nîm" hesab benê û bi îşaretê (-.) nîşan dîyenê. Heme heceyê peyênî yê misrayan sey heceyê derg-girewte (-) hesab benê û hîrê qisman ser o pare benê.

Esasê xwu de weznê arûzî goreyê qaydeyanê ziwanê erebkî yo. La ziwananê sey fariskî, kurdkî û tirkî de zî ameyo şuxilnayış.

Seba ke yew şîre de weznê arûzî tesbît bibo, gereka merdim bala xwu bido vengane dergan ser. Verî, gereka tesbît bikero ke heceyî akerde yan girewte yê. Bitaybetî gereka heceyê **medinî** îhmal nêbê, eke bibê, a game erjê heceyan kêmi vejyenê.

Arûz de tef'îlî yanî qalibê parçeyan winî nîşan dîyenê:

fa'lun: (_ _)

fa'îlun: (_ . _)

fa'îlatu: (_ . _ .)

fa'îlatun: (_ . _ _)

fe'îlun: (. . _)
fe'îlatun: (. . _ _)
fe'ûl: (. _), (.)
fe'ûlun: (. _ _)
mef'ûlu: (_ _ .)
mef'ûlun: (_ _ _)
mefa'îlu: (. _ _ .)
mefa'îlun: (. _ . _)

Enê parçeyanê qalibî anê têhet û qalibanê arûzî (behr) anê pê. Enê zî xwu mîyan de benê hîrê qismî: **1.qalibê duzî, 2.qalibê nîme têmîyanekî, 3.qalibê têmîyanekî**

Asonans: (*fr. assonance*) Şîre de bi tekrarkerdişê herfanê venginan yê sey "a", "e", "u" pêardîşê ahengî.

Avangard (*n*): (*fr. avant-garde*) sey çeku yena manaya "pêşeng"î la warê kultur, huner û polîtîka de yena manaya çîyanê tewr verîn yê neweyan yan zî kesê ke çîyanê neweyan tecrube kenê; êyê ke normê çîyan lerznenê û sînoran vurnenê.

B

Bab (*n*): Tenzîmkerdişê yew eserê edebî de tesnîfê mewzûyan gore qisman ra her yew; qisim, beş.

Babete (*m*): (*tr. konu*) Fikr, bîyene yan zî subjeyo bellîkerde ke yew qiseykerdiş, nuşte yan zî eser de behs beno; mewzû. Temamîyetê bîyene, fikir, hîs, rewşe û hukmo ke benê bingeyê yew eserî yan zî vatişî.

Balad (*n*): (*îng. ballad*) Yew çeşît şîra verêne ya fransizan ke exlebê xwu dansî dir sey yew meselaya qijeke qisey bena.

Barok (*n*): (*fr. baroque*) Yew cereyanê edebî yo, Ewropa de sesera 17. de (1560-1660) de vejîya meydan. Edebîyatê Rojawanî de cereyanê edebî ke hetê uslûbî ra muwazene ra vêşêr ehemîyet dano hereketî, fikir ra zêdeyêr zî ehemîyet

dano eşnawitişî. Yanî pêardişê eseran de bi îştîyaq (coşku) ehemîyet dano xuliqnayişê serbest yê bi mubalexe û tesîrî, tenaquz ra zî xwu apey nêdano.

Bedî' (n): Luxet de yeno manaya bêemsal, yekta, mikemel, ecêb û heyretamîz, sey termê edebîyatî zî yeno manaya îlmê ke meharet û weşikîya bikarardişê usûl û qaydeyanê vatişî îzeh keno; esetefîk Îlmê bedî di qismî yo; 1. sinetê vateyî: cînas, îştîqaq, secî, qelb, tedwîr, ekis, 2. sinetê mana: îlham, tewrîye, tenasub, mubalexe, lef û neşir, tensîq, mixaleteyê mana, tecahulê arif, husnê tealîl, tezat, îstîhfam, ricû, tekrîr, telmîh, însalê mesel, îstîdrak, tewcîh, îqtîbas û sn.

Belaxet (n): Hunerê xîtabetî, yanî hunerê raşt û rindek qiseykerdişî, bi vatiş qabilîyetê dayiş bawerkerdişî. Seba ke vate raşt, akerde, zelal, fesîh û rindek bêro vatiş, sey yew şaxê îlmî tenzîmkerdişê vatişî musneno, yanî îlmo ke hunerê vatişî tedkîk keno; retorîk.

Bend (n): Sewbîna manayê xwu zî estê la edebîyat de yeno manaya kitabî de her qisimo ke xwu zere de tamam o, hîna zaf yeno manaya menzûmeyan de her yewê çaraneyan.

Bercestê (m): Edebîyat de yena manaya misra yan zî beyta tekuzê, kakile, rindeke, latîfe û nazenîne ke bi asanî vîrê merdimî de manena; weçînita. Misra yan zî beyta ke erjê/qîymetê xwu yê hunerî zêde yo.

Beş (n): Her parçeyo ke tamamîya yew çî anê wucûd; qisim, part. Dezgeyêk de her yew qismê îdareyî; departman, seksîyon.

Beyan: Pêardişê eserêkê edebî de virazîyayiş û erjê fikir, hîs û xeyalan, ancî hawayê îfadekerdişê nînan de rayiro ke teqîb beno.

Beyanat: Derheqê yew mesela de îzeheto ke hîna zaf hetê kesane mesûlan ra bi wasitaya medya seba rayaumûmî ameyo dayiş.

Beyte (m): Şîire de sey beşî di misrayê ke hetê mana ra yewbînan wa beste û bi eynî peym nusîyayê. Menzûmeya ke di rêzan ra yena pê.

Bezm (n): Suhbet, muhabet, teriqnayiş; meclisê şîmitişî.

Binhiş (n): Herçiqas binê hişî de bo la eke însan biwazo, o warê hişî/zêhnî ke eşkeno vîyaro sehaya aktîve ya hişî; merdimî de, bîyenê ke nêameyê vîr tede vîyarenê.

Bîyene (*m*): (*tr. olay*) Edebîyat de tamamîya diyardeyanê ke hîkaye, roman, sanike û tewiranê sey nînan de babete/mewzû anê pê, kenê hîra û heriknenê; hedîse, mesele.

Bîyografi (*m*): (*fr. biographie*) Yena manaya sey nuşteki behskerdişê ciwîyayiş û eserê şexsêk. Sey tewirêkê edebî, nuşte yan zî esero ke yew rêzile gore bi hawayêko objektîf behsê ciwîyayiş, bîyenan û eseranê şexsêk keno; tercemeyê hal.

Bovarîzm (*n*): (*fr. le bovarisme*) Helwêst û reftarî, hal û hereketê qehremananê romanê Gustave Flaubertî *Madame Bovary* ke 1857 de neşir biyo; yanî dekewtiş mîyanê cîhanê pêarde yê romanî û mabeynê xeyal û heîqetî de xwu dekerdiş herinda nuştox yan zî qehremananê eserê edebî û bi eno qayde ciwîyayiş.

Broşur (*n*): (*fr. brochure*) Kitabçeyo qijek ke çed pelan ra ameyo pê, tewr zêde çend formayan ra ameyo pê. (Yew forma 16 rîpelî ya.)

C

Cereyan (*n*): (*tr. akım*) Huner de yeno manaya tefekur de vejîyayişê yew nezerê neweyî; hereket, metod, terz. Bêke tewir û milîyetê hunermendan de yew tesnîf bibo, skalaya uslûb, fikrîyat û hîsîyatî ke yew prosesê tarîxî yê bellîkerdeyî de hetê şeklî û muhtewa ra xuliqnayişê eseranê hunerî ser o tesîr kena. Cereyanê hunerî, exlebê xwu sosyalîteya zamanê xwu ra zuhûr kenê, şeklê fikirîyayiş yan zî îdeolojîyê wextê xwu ra vejîyenê meydan. Yanî tesîrê felsefeyê ê esrî sey cereyanî heme waranê hunerî de bi taybetîyanê muşterekan aver şino. Kesê ke eynî nezerê cîhanî û fehmê hunerî de resenê pê, bi tamamîyetê prensîbanê xwu yê bellîkerdeyan yew fehm û terzê newe yê hunerî anê meydan û eseranê xwu de tetbîq kenê.

Ceribnayış (*n*): Edebîyat de nuşteyê ke nuştox bêke çîyêk îdîa bikero yan hukim bido, yew babete ser o bi hawayê muhakemekerdişê şexsî fikr û tesbîtanê xwu îfade keno ra vajîyeno.

Cêrnot (*n*): (*tr. dipnot*) Derheqê yew malumat yan zî çimeyo ke zereyê metnî de vîyareno de, cêrê eynî rîpelî yan zî peynîya metnî de dayiştê îzehehetî yan zî kunyeya çimeyî; haşîye.

Cigêrayiş (*n*): (*tr. araştırma*) Seba ke heqîqetê çîyêk fam bibo yan yew problem hel bibo yan zî semedê arêdayiştê û zêdnayiştê malumatan xebata ke bi metod û qaydeyî gore bena.

Cîld (*n*): Her yew qismê eserêkê girdî ke sey yew kitabî cîya çap biyo. Manayêka bîne zî, bi qapaxê muqaweyî ke bi çerme, naylon, pot yan zî kaxid ameyo qabkerdiş sey kitabî ardişê yew ca yê pelanê nuştayan, nusxayanê rojname û kovaran.

Cînas (*n*): Şîre de têdir bikarardişê çekuyanê ke nuştîşê înan eynî yo la manaya înan cîya ya. Mesela: *Mi da ci zerrî ra **gule** / Aye na zerrî wa **gule***

Cumle (*m*): Ziwan de seba ke fikrêk, hîsêk, biyayiş yan waştîşêk îfade bibo sîstemêk gore rêzbiyayişê çekuyan û fîlêk.

Ç

Çap (*n*): (*tr. baskı*) Kaxidî ser o metbea de tab'kerdişê nuştayî, dayiş çap ro; preskerdiş. Sey manaya diyine, hûmara çapî; yanî bi hawayêko tekrar çapkerdişê yew eserî de her yew.

Çeku (*m*): Ziwan de veng yan zî yewîya veng ke bi tena sereyê xwu mana yan zî manayê xwu estê.

Çendinî: (*tr. nicelik*) Rewşa çîyêk ke yena hûmaritiş, peymawitiş yan zî rewşa zêdîyayiş û kêmiyayişê çîyêk. Exlebê xwu taybetîya pêroyî ke yena hûmaritiş, yekûnê sey hûmare dîyar bena.

Çibenoke (*m*): (*tr. bilmece*) Bêke nameyê ci bidîyo, bi hawayêko sergirewte la hîna zaf bi vateyanê qalibgirewteyan xusûsiyetanê ê çî sey perse vatiş û cewabê ci pawitiş. Seba ke çibenokî sey çîyê muşterek yê miletî yê, û vateyê înan bi hawayê şîrkî qalib girewto, coka beşêkê edebîyatê vatişkî (folklor) hesibîyenê.

Çime (*n*): (*tr. kaynak*) Cigêrayiş û wekenitişê babetêk de referansê ke ci ra îstîfade beno; cayo ke malumat ci ra vejîyayo; menşe'.

Çirax, -e: Keso ke seba musayişê sinet û hunerî verê westayêk de xebitîyeno yan zî derse gêno; asîstanê hunerî.

D

Dadaîzm (*n*): (*fr. dadaïsme*) Sey çeku yena manaya "estora texteyêne". Sey cereyanê hunerî-kulturî hetê Tristan Tzara û çend hevalanê ey ra badê şerê cîhanî yê yewin de (1916-1923) bi yew beyanat ameyo îlankerdiş. Bêmentiqî û redkerdişê heme întîzamanê hunerî ser o ronîyayo, yanî qaydeyanê ziwanî û estetîkî, ancî zincîreya mentiqî red keno. Sey hunerêko sîmultane, bêmuswede yo.

Dandîzm (*n*): Uslûbo viraşte îfade keno, çekuya "dany" înglîzkî ra yena. Nîmeyê seserra 19. de seba tayê mensûbanê sosyeteya înglîzan ameyo vatiş ke şiqîtiye de yew ekol pêardo. Edebîyat de, seba uslûbo viraşte ke tayê nuştoxan semedo ke teqlîd nêbê bikar ardo ra ameyo vatiş.

Data (*m*): (*îng. data*) Elementê bingeyên yê yew cigêrayiş, munaqeşe yan zî muhakemeyî; zanyarî, done. Seba şirovekerdiş û kirarîya bi hawayê şeklî û pêkerdişî nîşandayişê diyarde, term û qomutan; zanyarî.

Dayiş qeleme ro: Hesab kerdiş, nuştiş, bi hawayê nuşteki qeydkerdiş.

Defter (*n*): Seba ke rîpelanê înan ser o bêro nuştiş desteyê pelanê saye yê kaxidî ke mîyanê qabêk de hetêk ser pêra ameyê dusnayiş. Pelê kaxidî ke bi eno hawa ameyê tenzîmkerdiş ke dem û dezgeyê resmî yan zî mueseseyê tîcarî tede qeyd û qeraranê xwu nusenê.

Defterê xatirayan: Defter yan zî esero ke rojane tede xatirayî nusîyenê; rojane.

Delalet (*n*): Delîl û elamet bîyayiş, îşaret kerdiş, rayir mûsnayiş; qilawuzîye. Ma vajin, cayêk ra dû wurzo fam beno ke uca adir bîyo we, edebîyat de zî tayê herfî yan zî çekuyî sey sembol yewna çî îşaret kenê, la seba ke fam bibê gereka hem delalet hem çîyo ke îşaret beno bizanîyê.

Destan (*n*): Efsaneyan ra dima yew tewirê verên yê edebîyatî yo. Eserê edebî yê dergî ke bi hawayêko menzûm behsê bîyenanê tarîxî û sosyalî ke tesîrêko xorîn wijdanê milletêk de verdayo kenê. Wexto ke hema aqil û ilm mîyanê komelê însanîyetî de hende aver nêşibi, ê wextan vejîyayê meydan. Destan de bîyenê raştkenî û fewqiledeyî têzere de qisey benê. Destanî hîna zaf anonîm ê, taybetîya yew miletî nîşan danê, exlebê xwu tamayê sey qehremanîye, eşq, hevaltî û dostanî, merg û heskerdişê welatî tede estê. Mesela, mîyanê kurdan de "Memê Alan" yew

numûneyo muhîm yê destanî yo. Nê hawa destananê verênan ra vanê "destanê tebîî". Êyê ke badê cû nusîyayê û nuştoxê înan belî yo ra zî vanê "destanê viraşteyî". Destananê viraşteyan de çîyê fewqiledeyî tay ê.

Destpêk (*n*): Nuşte yan zî eser de qismo verên, qismê destpêkê vatişî; îptîda, muqedîme.

Dewr (*n*): Edebîyat de yew beşê zemanî ke eynî xusûsiyet nîşan dano; perîyod. Tesewufî gore sîstemo ke sefheyane mabeynê xulqiyetî û qiyametî qisey keno. Mutesewifî enê sîstemî sey temambîyayişê yew dayreyî vînenê coka eno name bikar anê.

Dewriye (*m*): Şîira ke esasê fikrê kaînat û însan Homayî ra ameyo û ancî ageyreno Homayî ser o nusîyaya û behsê nezerîyeyê dewrî kena.

Deyîre (*m*): Yew tewirê muzîkî ke vateyê ci terzê edebîyatê vatişkî de bi weznê hece yê û bi meqam yenê vatiş.

Dijîtal (*n*): (*îng. digital*) Ekranî ser o bi hawayê elektronîkî nîşandîyayişê doneyan, dokumenteran. Çekuya dijîtal yena manaya "hûmarkî".

Diyalog (*n*): (*fr. dialogue*) Edebîyat de, yewbînan dir qiseykerdişê qehremananê eserî.

Dîbace (*m*): Edebîyat de, destpêkê eseranê mensûran de, ge-ge zî yê menzûman de, mesela, mesnewîyan de, qismo tewr verên ke behsê sedemê nuştişê eserî keno; servate, destpêk, vateyo verên, teqdîm.

Dîdaktîk (*n*): (*fr. didactique*) Esero ke musnayışê çîyêk xwu rê kerdo amanc. Eserê edebî ke seba musnayışê çîyêk yan zî dayişê malumatî ameyê pêardiş pêro kewenê mîyanê tewirê dîdaktîkî. Zanyarîya musnayışî, zanyarîya ke metodanê musnayışî ser o vindena. Îlmê metodanê perwerdeyî.

Dîwan (*n*): Esas seba meclisa îdarekaranê berzan yê dewlete ameyo vatiş. Edebîyat de, destpêk de kitabê ke şîirê muxtelîfî yê şaîranê cîya-cîyayan tede ardê pêser ra vato "dîwan"; enê tewir dîwanan de, verî qesîdeyî dima xezelî rêz bîyê. La dima biyo nameyê kitabê ke şîirê muxtelîfî yê yew şaîrî tede estê. Nika bi manaya xwu ya peyêne yeno zanayış.

Dîyarde (n): (*fr. phénomène, tr. olgu*) 1.Eseranê edebî de çîyo ke bîyene aver beno; hereket, îş, têwgêrayiş, reftarî. 2.Sedemo ke bîyene ci ra vejîyaya û netîceyo ke enê sedeman ra ameyo meydan; waqia; fenomen. 3.Çîyo ke estbîyena ci bi ceribnayış îsbat biyo.

Dîzayn (n): (*îng. design*) Sey karê grafîkî bi hawayê hunerî û estetîk tesewurkerdiş û viraştişê qapaxê kitaban û dergîyan, logo, afîş ûsn.

Dogma (m): (*îng. dogma*) Fikro ke raştîya ci tam tesbît nêbiya la ameyo qebûlkerdiş û biyo bingeyê yew nezerîye yan zî îdeolojî.

Dokumanter (n): (*îng. documentary*) Esero ke biyananê raştkenan ra ameyo pêardış; belgesel.

Dosya (m): (*fr. dossier*) Derheqê eynî babete, eynî kar yan eynî kesî de tamamîyetê melûmatan. Metnê dijîtal yan zî qabê plastîkî-kartonî ke enê hawa malumatî de yê.

Dram (n): (*fr. drame*) Tewirê tiyatroyî ke hem bîyananê dejinan hem yê komîkan pîya nîşan dano.

Drama (m): Eserê nuşteki yê tiyatroyî ke bîyanan halê biyayışî de û hawayê pêkewtişê çîyanê zidê yewbînan de pîya nîşan dano.

Dramatîk (n): (*fr. dramatique*) Çîyo ke dram ra eleqedar o; çîyo dejin, çîyo ke heyecan virazeno. Esero ke seba tiyatro de bêro kaykerdiş nusîyayo.

Dua (m): Seba bicaardişê telebêk Homayî yan zî yew hêzê rûhanî dir ronayışê têkilîya manewî, temena kerdiş; lavey, vero geyrayiş. Homayî rê lavey kerdiş, ci ra ardim waştiş. Duayî bi vatiş, bi hîsîyatê zereyî û bi hereketanê wucûdî zî benê. Formê cîya-cîya yê sey lavey, şukran, îbadet û pesindayışî estê. Duayî bi hawayêko ferdî zî benê, cayanê îbadetî de yan zî sewbîna cayan de bi hawayêko cematki zî benê. Înanê dînî ra teber, qismêko muhîm yê duayan mîyanê şarî de sey formê vatişî qalib girewto û fikir, helwêste, reftarî, xû û exlaqê muşterek yê milletî tede aseno coka sey beşêkê edebîyatê vatişkî (foklor) hesibîyenê.

Dualîzm (n): (*fr. dualisme, tr. ikicilik*) Fikro ke di çîyanê yewbînî ra cîya, yewbînî ra xwuser û nêşkenê ageyrê yewbînî ser, yan zî, di prensîbê ke vera yewbînî de yan zî kîştta yewbînî de yê, her diyan têdir qebûl keno.

Dubeytî (*m*): Manaya di beytan de ya, seba rubaî yanî çarane ameya vatiş.

E

Eda (*m*): Vatiş û nuştiş de şekl, terz yan zî rayirê îfadeyî; reftarî, helwêste.

Edebîyat (*n*): Hunero ke vatişkî yan zî nuşteki la tena bi wasitaya ziwani û formêk gore biyenî, fikrî, hîsî û xeyalî bi hawayêko estetîk yenê pêardiş. Temamîya eseranê ke sey şîr, hîkaye û roman name benê û îlmo ke eno huner û enê eseran tedkîk keno. Mîyanê şarî de, qalê vengî ke samîmî nîyê, bîlasebeb yenê vatiş.

Edebîyat zî xwu mîyan de beno di qismî:

1.edebîyatê vatişkî (edebîyato folklorîk) şîrî, mîti, destanî, sanikî, meseleyî, meselikî, efsaneyî, memoratî, vateyê verênan, mamikî, lorîgî, çibenokî û eserê anonîmî yê sey nînan ke şarî bi zêhno kolektîf ardê meydan ra yeno vatiş. Enê eserî dima bêrê nuştiş zî ferq nêkeno, ancî sey edebîyatê vatişkî hesabîyenê.

2.edebîyatê nuşteki, eserê edebî ke bi fealîyetê nuşteki ameyê xuliqnayiş û nuştoxê înan bellî yo. Edebîyatê nuşteki zî xwu mîyan de cereyanan ser o tesnîf beno.

Edebîyatê Latînî (Edebîyatê Roma): Edebîyatê ke bi awanbîyayîşê Roma dest pêkerd û sey dewamê edebîyatê Yûnanê verênî yo. Dewrê xwu yo tewr berhemdar Îsayî ra ver serra 78 ra hetanî Îsayî ra pey serra 14.

Edebîyatê muqayeseyî: Şaxê îlmî ke têdir yanî eynî wext de edebîyatê çend ziwanan (di ziwanan ra vêşêr) de eleqedar beno, her hetan ra dano têver û tedkîk keno.

Edebîyatê Rojawanî: Temamîya edebîyatê ke bingeyê xwu Yûnanê verênî û Roma ra gêno û hetanî ewro hetê mîletanê Ewropa ra ameyo wucûd.

Edebîyatê Ronesansî: Heme eserê edebî ke bi ayabiyayîş û newebîyayîşo ke sehaya huner û edebîyatî de netîceyê teşebusanê paralelê humanîzma de ameyî pêardiş sey edebîyatê ronesansî name benê. Yanî edebîyato ke netîceyê tefekurê hûmanîterî de bi fehmê xwu rê nimûne girewtîşê edebîyatê Latîn û Yûnanê verênî ameyo meydan. Însanî ra bawerkerdiş, pawitişê estbîyayîş û azadîya insanî, şikitişê

çûleyê fikir û mefhûmê ke bîyê sey qalibî, taybetîyê sereke yê edebîyatê ronesansî yê.

Edîb, -e: Keso ke edebîyatî dir eleqedar o, eserê edebî ardê meydan.

Edîsyon (n): (fr. *édition*) Seba çapkerdişî tenzîmkerdiş, sererastkerdişê eserî.

Edîtor, -e: (fr. *éditeur*) 1.Keso ke nuştewan seba çapkerdişî newe ra tenzîm keno. Keso ke çapkerdiş ra ver dosyaya kitabêk her hetan ra tertîb keno. 2.Weşanger, sernuştow, mudir, mesûlê sazkerdişê programî.

Efsane (m): Meselikê xeyalî ke verên a derheqê çîyan û babetanê fewqilede de yenê vatiş. Mesel û hîkayeyê şarî ke bîyananê tarîxî bi terzêkê teberê aqilî de qisey kenê. Vatiş, meselik yan zî hîkayeyê ke raştîya xwu çin a.

Egzistansiyalizm (n): (fr. *existentialisme*, tr. *varoluşculuk*) Cereyanê edebî ke badê şerê cihanî yê diyin Fransa de sey reaksiyonê vera dejê şerî vejîya. Verî sey cereyanê felsefî vejîya. Eno cereyan bawer keno ke însan bi xwu erjanê xwu ano pê û îstîqbalê xwu zî ancî însan bi xwu awan keno.

Egzotizm (n): (fr. *exotisme*) Sey mefhûm seba eserê ke muhtewaya xwu bi erf û edet, şeklê ciwîyayişî û menzerayanê mexsûsê welatanê dûrî ameya xemilnayış, yeno bikarardiş. Esero ke tede behsê erf û edet, şeklê ciwîyayişî û menzerayê mexsûsê welatanê dûrî beno ra vanê esero "egzotîk".

Ehlê kemalî: Kesê kamilî yê wayirê fezîlet û ferasetî; kesê wayirê manewîyatê xurtî.

Eklektizm (n): (fr. *éclectisme*) Felsefe de meylê arêdayişê tezê ke yewbînî gênê û kîştedayişê tezanê ke yewbînî nêgênê. Ena rey edebîyat de, zewqo hîra yê pêserkerdişê tewiranê ke yewbînî nêgênê.

Ekol (n): (fr. *école*) Yew şaxê îlmî yan hunerî de metodê ke senînî û taybetîyê xwu cîya yê; çixir, cereyan; mekteb.

Ekspresyonizm (n): (fr. *expressionnisme*, tr. *dışavurumculuk*) Yew cereyanê edebî yê sesera 20. yo, herinda hawayo ke esto de nê, hisîyat û cihanê xwu yê zereyî gore teswîrkerdişê tebîetî. Hunermend umûmen cuya xwu û heqîqetê zereyê xwu eserê xwu de dano teber. Verî resim de dest pêkerd la dima edebîyat de zî tetbîq bi. Sey cereyanêkê almanan şinasîyeno. Rewşa bêîstîqrarîya polîtîk û

buhranê îqtîsadî de Almanya de vera cereyanê pozîtîvîzm, naturalîzm û empresyonîzmî de vejîya meydan. Amancê hunerê ekspresyonîstî eno yo ke hisîyat û cîhanê zereyê hunermendî bi wasitaya rengan, xêzan, zemîn û kutle bido teber. Seba ke hîsanê xwu hîna baş bido teber, qaydeyanê edetî ra vejyeno û bi hîsanê xwu yê taybetan metodê ke şeklê heqîqetî vurneno bikar ano. Esas eno metod ameyo bikarardiş la sey mefhûm û bi zanayiş seserra 20. de tetbîq biyo.

Elefranka: (*îtl. alla franca*), Erf û edet û ciwîyayişê frenkan gore, frenkan ra eleqedar. Ewropaî; çîyo aîdê kulturê Ewropa; kesê ke sey ewropijan perwerde dîyo û kulturê ewropijan qebûl kerdo.

Elîfname (*n*): Şîira ke bi terzê akrostîşî, yanî herfa verêne ya her misra de bi rêzkerdişê alfabetîk cor ra cêr şuxilnayişê herfanê alfabe, coka nameyê herfa verêne ya alfabe "elîf"î ra îzafeten name bîya.

Emosyanalîzm (*n*): Fehmê estetîkî ke eseranê edebî de ehemîyet dano hisîyatî.

Empresyonîzm (*n*): (*fr. impressionnisme, tr. izlenimcilik*) Yeno manaya "întîbabendîye", yew cereyanê hunerî yo, seserra 19. de Fransa de vejîya meydan û heme şaxanê hunerî de, bitaybetî sinetê resmî ser o tesîr kerd. Huner de, yeno manaya întîbabendîya ke teswîrkerdişê întîba û hisîyatê ke unsûranê tebiatî ra hunermendî de virazîyayê. Yanî hunermendo ke enê cereyanî gore eseranê xwu xuliqnenno, neke bi hawayêko raştken û objektîv, hisîyat û întîbaya ke hunermendî de ameya pê, aye gore eserê xwu ano. Mesela, resim de, hîna zaf ca dîyeno hisîyat û întîbaya ke roşn û rengan ra ameya meydan. Obje yan zî bîyena ke resm bena de, şeklê ci ra vêşêr, ehemîyet dîyeno taybetîya roşnê mexsûsê zemananê taybetan yê roje yan mewsimî ke tesîrê xwu resamî ser o verdayo. Edebîyat de zî bi eno qayde; edîb bîyenan raştıraşt teswîr nêkeno, hîna zaf çîyo ke dîyo û hisîyat û fikrê ey ser o senî tesîr kerdo esas gêno, objektîvî apey dano û şîroveyê xwu yê şexsî aver dano. Coka teswîrkerdişê her obje yan bîyene de rêça kesayetîya hunermendî esta. Empresyonîstan gore, çîyê ke dinyaya teberî de estê, seke asenê nîyê, merdim xîyalê xwu de senî vînenno, o qayde yê.

Encam (*n*): Qismê peyên yê nuşte yan zî vatişêk. Çîyo ke yewna çî ra hasil beno, ci ra vejîyeno. Çîyo ke teşebus yan zî xebatêk ra keweno dest. Rewşa ke yew bîyene ra vejîyena meydan; netîce.

Entelektuel, -e: (*fr. intellectuel*) Kesê ke warê kultur û hunerî de sey alim qebûl benê û enê waran de bi îlm û helwêsta xwu sey otorîte vera miletî de xwu mesûl vînenê, derheqê meseleyanê cîya-cîyayan de heqîye ser o fikrê xwu beyan kenê; roşinbîr, munewer.

Epîfenom (*n*): (*îng. epiphenom*) Heqîqetêk ra vejîyayîşê yewna heqîqetî; heqîqetê diyin ke netîceyê heqîqetêk o. Mesela, boye gule ra cîya yew heqîqet a, gule ser o yew tesîrê xwu çin o, la sedemê vejîyayîşê boye bîyenê bîyolojîkî yê gule yê. Edebîyat de, eseranê vatişkî yan zî nuştekî de, bi yew vate resayîşê netîceyî yê hîkmetê ke behsê ci biyo.

Epîgraf (*n*): Vate, weciye, vateyê verênan, cumle yan zî parçeyê şîre ke destpêkê yew eserî de, destpêkê beşêk yan zî nuşteyî de ca gêne û muhtewa dir pêkewenê. Nuşteyê xulaseyî ke derheqê yew awanîye de lewheyî ser o nusîyayê û rîyê vernî yê bîna wa ameyê aliqnayîş.

Epîgrafî (*n*): (*fr. épigraphie*) Şaxê îlmî ke nuşteyê ke sey kitabê kerrayan yan zî asinî ser o nusîyayê ra eleqedar beno.

Epîgram (*n*): (*fr. épigramme*) Her tewir babete de menzûmeyê kilmekî ke bi kendiş û neqirnayîş kerrayan yan zî çîyêkê saxlemî ser o nusîyayê, bitaybetî şîre kilmekî ke verkoleyê mezelan ser o nusîyayê.

Epîk (*n*): (*tr. epique*) Babetê ke temaya mêrxasî û qehremanîye ra eleqedar ê. Eserê edebî ke şeklê destanî de nusîyayê; destanwarî.

Epîlog (*n*): (*fr. épilogue*) Vatişo peyên.

Epîstemolojî (*n*): (*fr. épistémologie; tr. bilgibilim*) Şaxê felsefeyî ke tebiyet, çarçewa û çimeyanê îlmî dir eleqedar beno; îlimşinasî (episteme = îlim + logos = şinasî). Epîstemolojî prensîb, ferazîye û netîceyê îlmanê cîya-cîyayan krîtîk keno û wazeno kokê înan ê mentiqî û erjê înan ê objektîvî dîyar bikero.

Epîzot (*n*): (*fr. épisode*) Eseranê edebîyatê şarî de bîyena talî ke girêdayeyê bîyena eslî ya.

Eqd û hal (*n*): Yew vateyo ke sey şîre vajîyayo bi hawayê nesrî yan zî yew vateyo ke bi hawayê nesrî vajîyayo sey şîre vatiş.

Erj: (*îng. value, tr. değer*) Edebîyat de hukmê senînîye ke seba ecibnayışê pêardış, sazkerdiş, têro mûndış, vawitiş, bikarardişê zıwanî, form, muhtewa, estetîk, edet, kultur û sn. dîyar keno; qîymet. Senînîya obje, bîyene yan zî dîyardeyêk ke seba komelêk, tebeqeyêk yan zî şexsêk ehemîyet îfade kena.

Ers (*n*): Qatê tewr berz yê asmênî; textê meqamê hukimranîya îlahî.

Eser (*n*): Xebata hunerî yan zî îlmî ke hunermedêk yan zî alimêk sey eser ardo meydan; berhemê fikrî-hunerî ke hem hetê şeklî hem hetê muhtewa ra tamamîyet nîşan dano; netîce, berhem û îşo ke bi xerckerdişê kede ameyo meydan.

Esmael Husna: Luxet de yeno manaya “nameyê tewr rindekî”, nameyê tewr rindekî zî yê Homayî yê. Helbetê name-sifetê Homayî hîna zaf ê, ancax o bi xwu hûmara înan xwu bizano. Labelê 99 hebî Quran de û fekê pêxamberî ra hedîsan de vîyartê, mutefesîran rêz kerdê. Edebîyatê klasîkî de “Esmau’l-Husna” zafê ameyê bikarardiş. Enê 99 nameyanê Homayî ra bi kilmîye vanê “Esmau’l-Husna”: 1)Allah, 2)Er-Rehman, 3.Er-Rehîm, 4.El-Melîk, 5.El-Qudûs, 6.Es-Selam, 7.El-Mu’mîn, 8.El-Muheymin, 9.El-Ezîz, 10.El-Cebar, 11.El-Mutekebîr, 12.El-Xaliq, 13.El-Barî, 14.El-Musawir, 15.El-Xefar, 16.El-Qehar, 17.El-Wehab, 18.Er-Rezaq, 19.El-Fetah, 20.El-Alim, 21.El-Qabid, 22. El-Basit, 23.El-Hafid, 24.Er-Refî’, 25.El-Muîz, 26.El-Muzîl, 27.Es-Semî’, 28.El-Besîr, 29.El-Hakem, 30.El-Adl, 31.El-Letîf, 32.El-Xebîr, 33.El-Helîm, 34.El-Ezîm, 35.El-Xefûr, 36.Eş-Şekûr, 37.El-Alî, 38.El-Kebîr, 39.El-Hefîz, 40.El-Muqît, 41.El-Hesîb, 42.El-Celîl, 43.El-Kerîm, 44.Er-Reqîb, 45.El-Mucîb, 46.El-Wesî’, 47.El-Hekîm, 48.El-Wedûd, 49.El-Mecîd, 50.El-Beîs, 51.Eş-Şehîd, 52.El-Heq, 53.El-Wekîl, 54.El-Qewî, 55.El-Metîn, 56.El-Welî, 57.El-Hemîd, 58.El-Muhsî, 59.El-Mubdi, 60.El-Muîd, 61.El-Muhyî, 62.El-Mumit, 63.El-Hey, 64.El-Qeyûm, 65.El-Wacîd, 66.El-Macîd, 67.El-Wehîd (El-Ehed), 68.Es-Semed, 69.El-Qadir, 70.El-Muqtedîr, 71.El-Muqedîm, 72.El-Muaxîr, 73.El-Ewel, 74.El-Axir, 75.Ez-Zahir, 76.El-Batin, 77.El-Walî, 78.El-Mutealî, 79.El-Berr, 80.Et-Tewab, 81.El-Munteqim, 82.El-Efuw, 83.Er-Rauf, 84.Malîku’l-Milk, 85.Zul-Celalî ve’l-Îkram, 86.El-Muqsit, 87.El-Camî’, 88.El-Xenî, 89.El-Muxnî, 90.El-Manî’, 91.Ed-Darr, 92.En-Nafi’, 93.En-Nûr, 94.El-Hadî, 95.El-Bedî’, 96.El-Baqî, 97.El-Waris, 98.Er-Reşîd, 99.Es-Sebûr (Cele Celaluhû).

Estetîk (*n*): (*fr. esthétique*) Şaxê hunerî ke rindekîye û ruhê însanî ser o tesîrê rindekîye tedkîk keno. Qanûnanê umûmî yê xuliqnayışî dir huner û cuye de îlmê teorîk yê rindekîye; hîsê weşikîye, çîyo ke derheqê hîsanê weşikîye de yo. Estetîk neke tena çîyo madî, reftarî, cuye û xuliqnayışê subjektîf û rûhî zî gêno xwu zere.

Eşq (n): Hisîyato xurt yê heskerdişî; arzû, waştîş û temayulo pêt ke zerrî de virazîyeno; hewes.

Etîmolojî (n): (fr. *étymologie*) Şaxê îlmî ke kok yanî orîjînê çekuyan, esl û menşeê çekuyan tehqîq û îzeh keno.

Evolasyon (n): (fr. *évolution*, tr. *evrim*) Prosesê tekamulîyetî, yanî averşîyayîşê senînî û çendanî ke bi hawayêko misawî zemanan de beno. Prosesê tekamulîyetê candaran de silsileyê bîyenanê bedilîyayîşî ke bi averşîyayîşê karakterê candaran hetê morfolojîk û fîzyolojîkî ra, înan êyê bînan ra cîya keno; tekamul.

Ewam (n): Tebeqeyê şarî, şaro sade. Tesewuf de alim, mutesewuf (sofî), filozof û îdarekaran ra teber hemeyê şarî; eksê xewasî.

Ezoterîk (n): (fr. *ésotérique*) Çîyo ke derheqê ezoterîzmî de yo, ezoterîzm ra eleqedar; zere de musayîşê manaya mîstîke.

Ezoterîzm (n): (fr. *ésotérisme*) Îlmê ke zanyarîyê mîstîkî ke tena kesê ehilî û merhaleyan ra vîyartê eşkenê bizanê dir eleqedar; yew babete de kesê ke ehil nîyê ra nimitîşê zanyarîyanê xorînan û sirran, tena hetê yew ustadî ra bi rayirê însîyasyonî musnayîşê kesane ehlê ci.

F

Fabl (n): (fr. *fable*) Sanik û meselikê derheqê heywanan de ke bi hawayêko menzûm qisey benê. Heywan, nebat û eşyayî zî eynî sey însanan qisey kenê, yew hîkmet musnenê yan zî merdim ci ra derse gêno.

Fasîkul (n): (fr. *fascicule*) Her parçeyê eserêkê girdî ke cîya-cîya ameyê neşirkerdiş; cuz'.

Fek (n): Ziwan de yan zî lehçe de ferqê qijkekî yê vatişî. Fek de grammer û çekuyî cîya nîyê la telafuz de, yanî vetîşê vengyan mintîqa ra mintîqa, dewe ra dewe yan zî keye ra keye, heta merdim ra merdim ferq kenê.

Fekkî: Esas yeno manaya çîyê aîdê fekî. La edebîyat de, hîna zaf yeno manaya çîyê ke nuşteki nîyê, vatişkî yê.

Ferheng (n): (*îng. dictionary, tr. sözlük*) Esero ke tede çeku, term û îdyomê zıwanêk bi hawayo alfabetîk ameyê rêzkerdiş û mana yan manayê înan û hawayê bikarardişê înan ameyo îzehkerdiş; luxet. Tewirê ferhengan yê sey têverşanayişê çekuyanê zıwanêk bi çekuyanê muqabilê înan yê zıwananê bînan, yan zî çekuyanê lehçeyêk bi muqabilê înan yê lehçeyanê bînan zî estê. Ferhengê ke tena yew tema de manaya terman/mefhûman îzeh kenê zî estê. Mesela, sey "Ferhengê Termanê Edebîyatî".

Fesahet (n): Sinetê vatişî de, qaydeyan gore vatiş; vatişo saf, bêqusur, helnaye, akerde û muntezem; vatişo pêkewteyo bitesîr ke heyecan û bawerî dano.

Fihrist (n): (*fr. fihrist*) 1.Yeno manaya "tede"yî, yanî sey lîste tenzîmkerdişê nuştayanê ke eserêk de ca gênê. 2.Defterê notan, seba ke notî tede alfabe gore rêz bibê kenarê rîpelan de herfê alfabe rêze gore estê. 3.Katalog.

Fikir (n): (*tr. düşünce*) Feza û zeman ra wet, subje ra teber, heqîqeto ke bi xwu esto û neke bi hîsan tena ruhen yeno famkerdiş; îde, îdea. Çîyo ke hetê mezgî ra hiş de yeno tesewurkerdiş, yeno zindekerdiş; fealîyetê hişî. Seba ke karêk bibo yan zî yew mesela hel bibo çîyo ke hiş de teswîr beno, rayirê helkerdişî ke yeno dîyayiş; çîyo ke netîceyê fikirîyayişî de yeno meydan; nîyet, tesewur.

Fikro bingeyîn: Yew babete de fikro eslî ke bîyo sedemê nuştişê eserî û neqlê wendoxan beno; yew metin de muhakemeyo sereke.

Fiqih (n): sey çeku yena manaya bi hawayêko xorîn zanayişê çîyêk la manaya "hiqûqê îslamî" de yena zanayiş yanî îslamîyet de çimeyanê bingeyînan (1.Quran, 2.hedîs, 3.qiyas, 4.îcma) gore bitûnîya qaydeyanê ke derheqê dîn û dinya de ameyê ronayiş. Îlmê fiqihî çar qisman ser bare beno; **1.îbadet** nimaj, roje, zekat, hec, cîhad **2.munakehat** zewac, veradayiş, nefeqe û hema zaf çîyê derheqê hiqûqê aîle de **3.muamelat** rotîş û erînayiş, kîra, kargehî, faîz, mîras û hema zaf çîyê derheqê cuya sosyale ya mislimanan de **4.uqûbet** qisas, serxweşî, dizdî, zîna, îftîra, înkarkerdiş û çîyê derheqê sûc û ceza de.

Fiqra (m): 1.Hîkayeyê kilmekê mîzahî ke bi meqsedêk yan zî tena semedê dayiş huyayişî yenê vatiş. 2.Yew tewir nuştayê kilmekê bi kînaye ke hîna zaf derheqê meseleyanê rojaneyan de estunanê bellîkerde yê rojname û kovaran de weşanîyenê. 3.Metnê qanûnî de paragraf.

Fizûlîyet (*n*): (*tr. artıklama*) Bîlasebeb, bêke hewce bikero dergkerdişê vatişî yan zî nuşteyî.

Folklor (*n*): (*fr. folklore*) Şaxê îlmî ke çekuyanê "folk: şar" û "lore: şinasî" ra ameyo meydan û kulturê şarî dir eleqedar beno; şarnasîye. Îlmo ke eseranê kulturî, edebîyatê vatişkî, bawerî, erf û edet, merasim û ayîn, cite û cobar, werd, muzîk, govende, hekîmî û sn. yê şarê welatêk yan zî mintiqayêk tedkîk keno, yewbînan dir têkilîya înan dîyar keno û derheqê înan de persanê derheqê çime, tekamul, vilabîyayiş, vurîyayiş, tesîrkerdiş û sn. de perseno û ci ra netîce vejeno, qayde, teorî û qanûnanê înan vînen. Reya verêne William Thomasî (1803-1885) yew nuşteyê xwu yê ke London de serra 1846 de kovara bi nameyê *Athenaeum* de neşir kerd de termê "folklor"î pêşnîyaz kerd. Ancî Johann Gottfried von Herderî zî zanayanê tewr verênan ra yo ke vato gereka folklor sey belgeyê ruhê otantîk, erf û edetan û nasnameyê milletêk bêro arêdayiş, qeyd bibo û bêro pawitiş.

Form (*n*): (*tr. biçim*) Şekl û eşkalê objeyêk yan çiyêk. Eseranê edebî hunerî de teber ra eysayişê înan, hawayê tenzîmkerdişî; biçim.

Formel (*n*): Bîçimkî; hetê biçimî ra.

Futurîzm (*n*): (*fr. futurisme, tr. gelecekçilik*) Yew cereyanê hunerê modernî û hereketanê komelkî yo, destpêkê seserra 20. de (1909-1820) vejîya meydan. Enê cereyanî erj û edetê estetîkî yê verênî tamamen red kerdî, waşt binê giranîya vîyarteyî ra vejîyo û xwu rê modernbiyayiş bikero hedef; cuya komelkî de medenîyeto bajarî, makîne û sur'et sey binge girewt.

G

Gelemşe (*n*): Pênêgirewtişê çîyanê ke ameyê vatiş; rewşa ke pêgirewtişê tamamîyetî ra mehrûm a; vilayîye.

Girewte (*n*): (*tr. alıntı*) Yew nuşte yan kitab de malumato bellîkerde ke metnêk ra, nuşte yan zî kitabê sewbîna nuştoxan ra gêrîyayo; îqtîbas.

Girîzga (*n*): Qesîde de beytê ke seba vîyartişê babeta esasî yenê vatiş; dekewtiş.

H

Hafiza (*m*): (*fr. mémoire*) Qismê vîrî ke merdim ciwîyaye, babetê ke musayo, netîce, têkilî û pêwendîyanê înan dir bi zanayîş, yanî bi şîûr seke qeyd bikero, tede muhafeze keno.

Haşîye (*m*): Esero ke seba îzehkerdişê yewna eserî nusîyayo; cênot. Nuştayo ke nuşttoxêk yan zî tercumanêk derheqê eserê yewna nuşttoxî de sey îzehetî nuştô.

Hawa (*n*): Şekil, bîçim, eda, terz, stîl.

Hedîs (*n*): Vatiş û hereketê pêxamberê dînê îslamî Hz. Muhemedî û şaxê îlmî ke enê vatiş û hereketan tedkîk keno.

Heqîqet (*n*): Raştîya çîyêk, raşt; esil, esas, raştîye.

Herikîyayîş (*n*): Vatiş, nuştîş yan qiseykerdiş de taybetîya halê herikîyayeyî; selaset. Metnanê edebî de bi hawayo tewr munasib pêra bestîşê beşan; weşikîya îrtîbatê mabeynê cumleyan yan zî teswîran. Seba ke çekuyî yan cumleyî bêke tede likumîyayîş yan giranîyêk virazîyo, çîyo ke yeno qiseykerdiş bi asanî bêro famkerdiş, bi o şekil weş îfadekerdiş.

Hesabê ebcedî: Alfabeya erebkî de her herfe rê 1 ra hetanî 1000 yew erjê reqeman tayîn biyo û bi eno qayde çekuyî manaya hûmaran de yenê îfadekerdiş. Sîstemê hesabê ebcedî misliman ra ver hetê cihûdan ra ameyo bikarardiş. Edîban hîna zaf peynîya eseranê xwu de serra biyayîşê xwu, tarîxê tamamkerdişê eserê xwu yan zî mîyanê misrayan de tarîxê bîyananê muhîman mîyanê çekuyan îfade kerdê. Coka bi hawayêko tam famkerdişê edebîyatê klasîkî de zanayîşê hesabê ebcedî muhîm o. Hesabê ebcedî gore herfê alfabeya erebkî sey erjê reqeman wina hesab benê: = 1 = ا, 2 = ب, 3 = ج, 4 = د, 5 = ه, 6 = و, 7 = ز, 8 = ح, 9 = ط, 10 = ی, 11 = ك, 12 = ل, 13 = م, 14 = ن, 15 = س, 16 = ع, 17 = ف, 18 = ص, 19 = ق, 20 = ش, 21 = 20, 22 = 200, 23 = 100, 24 = 90, 25 = 80, 26 = 70, 27 = 60, 28 = 50, 29 = 40, 30 = 30, 31 = 20, 32 = 1000, 33 = 900, 34 = 800, 35 = 700, 36 = 600, 37 = 500, 38 = 400, 39 = 300, 40 = 1000

Heşiw (*n*): Edebîyatî yeno manaya bîlasebeb bikarardişê çekuyanê zêdeyan; bi detayanê fizûlan dergkerdiş û nepixnayîşê vatişî, yanî cumle de bikarardişê çekuyanê ke mana rê yew faydeyê xwu çin o yan zî mana xeripnenê. Reye esta tayê

çekuyê zêdeyî weşikîye danê mana coka heşiw zî sey “heşwê mufsîd” û “heşwê namufsîd” beno di qismî, “heşwê namufsîd” de çekuyê zêdeyî ke ameyê bikarardiş yew weşikîye danê îfade.

Hiş (n): Însanî de cayo abstark o bingeyên ke fealîyetê fikirîyayîşî tede benê, warê fealîyetê zêhnî ke merdim hem xwu hem çîyanê teberê xwu pê fam keno, qabilîyetê şinasnayîşê xwu û çîyanê bînan, merdimî de cayo aktif ke zanyarî tey vîyarenê; şîûr, zêhn.

Hîciw (n): Edebîyat û huner de merdimêk, bîyenêk yan zî rewşêk bi tinaz û leqmatîkan rexne kerdiş. Hîna zaf şîîre de tetbîq biyo.

Hîcran (n): Cayêk ra, çîyo ke merdim ci ra heskeno ra, yan zî, waştîye ra dûrkewtiş; cêrabiyayîş, firqet. Dejo giran ke dûrkewtişê heskerdiye ra, cêrabîyayîş ra virazîyayo; keder.

Hîkaye (m): (*îng. novel, tr. öykü*) Edebîyat de bi terzê pêardişî yanî bi hawayê xîyalî û edebî nuştişê bîyenêk. Edebîyat de derheqê tarîfê formê hîkaye de munaqeşeyî estê. Vanê hetê qiseykerdişê bîyenan ra sey romanî ya, la hetê bikarardişê ziwanî ra xwu dana nêzdîyê şîîre. Hîkaye de meseleyî kilmek, ziwan zî krîstalîze yeno şuxilnayîş. Yanî mesela sey romanî neke derg û dila, kilmek yena vatiş, heta ke mesela tena yew rewşe de nîşan dîyena.

Hîpotez (n): (*fr. hypothèse*) Cigêrayîş de pêşnîyaz yan zî fikro ke hema raştî û xeletîya ci îsbat nêbîyê; texmînê ewelîyatî.

Humanîzm (n): (*fr. humanisme*) Mefhûmê hunerî edebî ke însanî sey erjê bingeyên gêno û ewelîyet dano problemanê derheqê însanî de; merdim-merkezîyet; beşerîyet. Cereyanê îlmî û hunerî ke feraset û hisîyatê însanê modernî yê heyat ra famkerdişî îfade keno. Humanîzm prensîbê sekulerîye ser o vera her tewirê otorîte de azadîya însanî paweno. Humanîzm eqlê însanî, mefhûmanê exlaqî/etikî û edaletî esas gêno, warê teorîkî û pratîkî de bala xwu dano erjanê însanî û çîyo ke însanî ra eleqedar o, heme însanan wayirê qîymet û rûmetî vînen.

Huner (n): (*îng. art, tr. sanat*) 1. Temamîya metotanê ke seba îfadekerdişê hîsêk, tesewurêk, fikrêk yan zî weşikîyêk yenê bikarardiş û netîce de xulqkerdişê eserêkê xusûsî yê estetîkî; westatîya pêardişê eseranê ke merdimî de hîsanê estetîkî anê meydan. Ferqê hunerî û sinetî eno yo ke, huner de xeyalkerdiş, tesewur

û xuliqnayış esto. Sinet de tekrarkerdişê viraştişê eynî çî esto. 2.Çîyo ke goreyê feraset û zewqê yew medenîyetî yan zî komelêk ameyo vatiş yan zî viraştiş.

Hunerê rindeki: (tr. *güzel sanatlar*) Hunerê sey muzîk, resim, edebîyat, mîmarî, heykeltaşî, tîyatro û sn. ke merdimî de hîsanê estetîkî, heyranî, heyecan û îştîyaq anê meydan.

Hunerê fontetîki: Hunerê ke veng ra yenê meydan, hunerê ke malzemeyê xwu veng o.

Hunerê plastîki: Şaxê hunerî ke hîna zaf malzemeyê plastîkî û boyax, gil, alçî û sn. rişnenê zereyê qalibêk, bi eno qayde eseranê estetîkî hunerî yê hîrê-dîmensîyonî û bi hecim, ma vajin, çîyanê sey maketê mîmarî, resim, heykel û sn. virazenê.

Hunermend, -e: Westayê karê hunerî, êyê ke eserê hunerî xuliqnayê.

Husnê talîl: Edebîyat de, hunerê sedemê ci yê rastînî ra teber bîyenêk yew sedemê weşik û xeyalî wa beste îzehkerdiş.

Î

Îade (n): Şîr de çekuya tewr peyîne yê beytêk sey çekuya tewr verîne yê beyta binê ci bikarardiş.

Îbare (n): Vateyo ke yew yan zî çend cumleyan ra îbaret ke fikrêk îfade keno.

Îcaz (n): Edebîyat de kilmkerdişê vateyî, yanî bi vateyê tay zaf çî vatiş, ziwanî bi hawa krîstalîze, ekonomîk şixulnayış. Sey “îcazê hezif” û “îcasê qisar” di îcazî estê; “îcazê hezif” bi kêmkkerdişê çeku yan zî cumle beno, “îcasê qisar” zî bê ke kêmkkerdişêk bibo, bi vatişê kurtî zaf çî vatiş, yanî vateyî tay la manayî zaf.

Îdame (n): Daîmî û baqî kerdiş; devam kerdiş, misêwa ramitiş.

Îdeal (n): (fr. *idéal*) Çîyo ke xwu de heme wesf û xasîyetê berzî ke tefekur eşkeno teswîr bikero ardê pêser. Çîyo fikrî ke ancax bi tefekur fam beno; mefkûre.

Îdmac (n): Luxet de yena manaya çîyêk dekerdiş zereyê çîyêna, dewisnayış ci. Edebîyat de yena manaya yew vate îlaweyê yewna vateyê ke bi meqsedêk vajîyayo

kerdiş, ma vajin, eke behsê cesaretê yewî bibo o mîyan de behsê comerdîya ci zî kerdiş.

Îdrak (n): Qabilîyetê famkerdişî, aqil pira resnayış.

Îdyom (n): (*îng. idiom*) Yew zıwan de vate yan zî kutleya vateyanê cazib û balkêşan ke bi hawayêk qalib girewto û manaya xwu ya raştêne ra cîya bi mana yan zî manayanê mecazî/tabîrkî meşhûr biyê û hetê zafaneyê qiseykerdoxanê ê zıwanî ra bi eynî mana yenê zanayış. Seba ke îdyoman de fikir, helwêste, reftarî, xû û exlaqê muşterek yê milletî zî aseno coka beşêkê edebîyatê vatişkî (folklor) hesibîyenê.

Îfade (n): 1.Vatiş, beyan. 2.Temamîya îşaret û mîmîkanê ke bi wasıtaya rîyî yew hîs nîşan danê. 3.Derheqê yew bîyene de beyanê ke şahid û suçdarî danê.

Îlawe (n): (*tr. ek*) Seba tamamkerdişê kemaneyê çîyêk parçeyo ke ser o yeno zêdnayış; parçeyo ke badê pey dusnîyayo çîyêk wa. Seba tamamkerdişê malumatanê eserêk, bi amancê tamamkerdişê mana, metno ke ser o yeno zêdnayış yan zî sey kitab cîya yeno çapkerdiş. Ancî, çîyê sey tablo, hûmarî û sn. ke hewce nêkeno zereyê metnî de ca bigîrê, peynîya metnî de cîya nîşandayışê înan.

Îlahî (m): Yew terzê nezmî ke exlebê xwu mabeynê 3-7 çaraneyan de yê, babetê tesewufî yê sey eşqê îlahî, heskerdişê pêxamberî û dînî ser o yenê vatiş.

Îlham (n): Bêke merdim çimeyêk ra yan zî kesêk ra bimuso, zanayışê başî ke bi xwu qelbê merdimî de yenê meydan. Zanayışê başî ke raştıraşt hetê Homayî ra yan zî bi wasıtaya melekan resnîyenê qelbê însanî. Zanayışê ke bi îlham yenê, xuliqnayışê hunerî de yenê bikarardiş la sey malumatê qetî nêbenê delîl.

Îlim (n): Zanayış; zanayışê çiqas zanyarîyê ke kaînat de bîyê, benê û do bibê; bi hawayêko qetî zanayışê çiyê ke şîûr de virazîyeno; zanist.

Îlmê edebîyatî (n): Şaxê îlmî ke bi metodê îlmî babetê ke edebîyat de estê hetê sosyolojî, psîkolojî ûsn. ra cigêreno, wekeneno, tedkîk û analîz keno.

Îltîfat (n): edebîyat de, yew eserê menzûm yan zî mensûrî de, seba ke tesîr bizêdîyo, nişka ra vatişî berdiş kesêk yan zî çiyêkê mewzû ra eleqedarî ser; yew raweya karî tadayış yewna rawe ser.

Îmaj (*n*): (*îng. image*) Seba ke çîyêk hîna zinde û hîsdar bêro vatiş, teswîrkerdişê ê çîyî zereyê sewbîna çîyan û şeklan de. Zêhn de zindekerdişê objeyê ke estê yan zî seke estê zêhn de zindekerdiş. Objeyê ke merdim teber ra hîs keno, zêhn de virazîyayîşê teşbîh yan zî dîmenê înan; muxayele, texayul, hulya.

Îmale (*n*): Luxet de yeno manaya hetêk ser ravistiş, çewtkerdiş. Edebîyat de, şiîranê weznê arûzî de, mecbûrîyetê pêradişê weznî ver, bi hawayê derg wendişê heceyêka kilme ra yeno vatiş.

Îmla (*m*): Qaydeyî gore nuştiş; tetbîqkerdişê qaydeyanê veng, şekl, kok û sn. yê ziwanî gore nuştişê vateyanê ziwanî.

Îndeks (*n*): (*fr. index*) 1. Peynîya kitabî yan kovare de nameyê kesan, babetan, cayan û sn. ke muhtewa de vîyarenê, rêza alfabetîke gore numreyê rîpelan nîşandayîş; lîste, fîhrîst. 2. Esero ke sey kitab yan zî perîyodîk vejyeno û lîsteya kitaban yan zî nuştayê ke babetêka bellîkerde de weşanîyayê sey fîhrîstî nîşan dano. 3. Lîsteya ke seba kitabxane de nîşandayîşê cayê kitaban û dokumantan tenzîm biya.

Întaq (*n*): Hunerê dayîş qiseykerdişî, dayîş vatişî; hunero ke mexluqanê teberê însanan sey însanî dano qiseykerdiş, dano vatiş.

Întîhal (*n*): Bêke çime nîşan bidîyo eserê xwu de fikir, îfade yan zî tesbîtê yewna kesî girewtîş û bikarardiş; dizdî.

Îqame (*n*): (*îng. substitution*) Kerdiş herinda ci, herinda ci de bikarardiş. Psîkoanalîzî gore, seba rewşêka winasî yeno vatiş: hedefo asan ke merdim rehet reseno, bikero herinda hedefê ke merdim nêşkeno bireso ci û bi eno qayde xwu tetmîn bikero.

Îqfîbas (*n*): (*tr. alıntı*) Cayêk ra girewtîş yanî neqilkerdişê fikrêk, mesela, yew kitab ra yan zî çimeyêkê bînî ra girewtîşê malumatî. Cayêk ra fikrêk girewtîş û bi hawayê xwu bikarardiş.

Îradê mesel (*n*): Bi nimûneyan, vateyê verînan û aforîzmayan pêtkerdiş û îsbatkerdişê fikrêk.

Îronî (*n*): (*yûn. eironeía*) Bi vateyê tam eksê vateyê ke vajîyayo kesî yan zî bîyene dir tinaz kerdiş. Îronî de helbet mîzah esto la hîna zaf rexne esto. Vatiş yan zî

hereketo ke wazeno binê perdeyê cidîyetî de vatiş yan zî hereketê vera xwu dekeru mîyanê nakokî.

Îstîare: (*tr. eğretileme*) Edebîyat de yewna mana de bikarardişê yew çekuye yan zî îbareyî; seba ke çîyêk bêro vatiş nameyê yew çîyê ke maneno ci bi hawayê îstîareyî bikarardiş; mustearîyet. Mesela gama ke ma vanê "**Pîlê pîlan** her çî vînen!" esas ma vanê "Homa her çî vînen!" Tîya de "Pîlê pîlan" sey îstîare herinda nameyê Homayî de ameya bikarardiş. Seba ke edebîyat de îstîare zaf yeno bikarardiş coka zaf tewirê xwu estê.

Îstîfham (*n*): Yew eser de seba ke wendoxî bi dîqet bala xwu bidê ser, seba ke hisîyat û tefekurê wendoxan ser o tesîr bikero, hunerê bi hawayê persan nîşandayîşê hîsiyat û fikrî. Exlebê xwu enê hawa persan de cewab nêpawîyeno.

Îstînsax (*n*): Ewnîyayîşê nuşteyêk ra û emsalê ci bi dest nusxeyê ci vetiş, sey ci nuştiş, nuşte kopya kerdiş.

Îstîqaq (*n*): Eynî îbare de bikarardişê di yan zî hîna zaf çekuyanê ke eynî kok ra yenê.

Îthaf (*n*): Sey hîsanê hurmet û heskerdişî, seba qîymetdayîş û teqdîskerdişî eserêkê edebî-hunerî bi hawayê manewî kesêk rê kerdiş dîyarî, nameyê kesêk ser o teqdîm kerdişê eserêk.

Îtnab (*n*): Edebîyat de dergkerdişê vateyî; **a.**badê yew vateyê ke umûmî îfade keno vatişê yew vateyê ke xisûsî îfade keno, **b.**badê yew vateyê ke xisûsî îfade keno vatişê yew vateyê ke umûmî îfade keno, **c.**badê yew vateyê girewteyî manaya ci îzeh kerdiş **d.**badê vatişê yew çeku yan zî grûbê çekuyan seba pêtkerdişê mana û bale antişî tekrar kerdiş, **e**) mîyanê yew cumle de bikarardişê cumleya muterîze **f.**badê temambîyayîşê cumle seba pêtkerdişê mana îlawetenî fadekerdişê yewna cumle.

Îzehet (*n*): Manaya şirovekerdişî de seba ke yew esero edebî hetê wendoxan ra baş bêro famkerdiş xebata nuştekiya ke ameya kerdiş ra vajîyeno.

Kanon: Eserê edebî ke çarçewaya fehm, feraset û zêhnîyetêk de ameyê xuliqnayîş. Eke yew eser yan edîb prensîb û şertanê ecibnayîşî yê krîteranê kanonî gore nêbo, red beno, teberê kanonî de verdîyeno. Virazîyayîşê kanonî de tesîrê dînî, îdeolojî, dewlete û faktorê sosyalî/sîyasî estê.

Karakter (n): (fr. *caractère*) Eserê edebî-hunerî de şexsîyeto ke hetê şîûr, fikir û têwgeyrayîşî ra wayîrê xusûsîyetanê cîya yê tena aîdê xwu yo.

Kay (n): (tr. *oyun*) Esero ke seba sehne de bêro kaykerdiş ameyo nuştîş.

Kelamê edebî: Bêke nameyê çîyanê xirab, tehl, eyb, zişt, çors û bêyewman bêro vatiş, bi yewna vate îfadekerdişê înan. Edebîyat de bi hawayêko nazenîn, bi esalet û nezaket îfadekerdişê fikir yan zî bîyenêk.

Kelame (m): Yew tewirê muzîkê kurdan ke vatişê xwu terzê vatişê destanî de, bêke misrayan de hece bibo tena çekuya tewr peyêne yê misra bi qafîye ya û meqamê serbestî de bi terzê lornayîşî hetê dengbêjan ra yena vatiş.

Kilmkerdiş (n): Yew nameyî bi herfanê verînan yê nameyan nuştîş, yew vate yan zî nuştayî bi çend herfan yan zî çekuyan nuştîş.

Kitab (n): Ciltkerde yan zî bê cîld, ardişê yew cayî yê pelanê kaxidî ke ser o ameyo nuştîş yan zî ginayê çap ro; esero ke yew babete bi întîzamêk pêşkêş keno û metbea de çap biyo. Yew tarîfî gore, seba ke kitab bihesibîyo gereka 49 rîpelan ra kemêr nêbo.

Kitabe (n): Nuştayê ke bi hawayê kendiş û neqirnayîşî kerrayan yan zî çîyêkê saxlemî ser o nusîyayê.

Kînaye (m): Bi hawayêko endîrekt yanî sergirewte vatişê çîyêk. Mesela, gama ke derheqê kesêk de vanê "çuweyê xwu tim ha dest de" yanî wazenê vajê tim pêrodayîşî rê amade yo, şerwaz o.

Klasîk (n): (tr. *classique*) 1.Eserê aîdê zîwan û hunerê Yûnanê verênî û dewrê Roma. 2.Eserê ke aîdê zîwan, edebîyat û nuştoxanê Fransaya seserra 17. yê. 3.Çîyê (eser, nuştox) mîyanê tewirê xwu de weçînite ke ser de zaf zeman vîyarto la erj û qîymetê xwu ra çîyêk kêmi nêkerdo. 4.Huner de qaydeperestî. 5.Çîyo edetî ke yeno zanayîş, neweyî tede çin a.

Klasîsîzm (*n*): (*fr. classicisme*) Cereyanê hunerî ke edebîyat û hunerê Yûnanê verênî û dewrê Roma ra îlhamê xwu girewto û seserra 13. de Fransa de vejîya meydan ke vatiş de zelalî û fesîhî, pêardiş de muwazene, peym û saxlemîye, hetê exlaqî û derûnî ra nazenînî û tebîî biyayiş, yanî dirûbê raştkenî de pêardiş, xwu rê sey prensîb qebûl kerdo.

Kombînezon: (*fr. combinaison*) 1. Seba ke bi hawayêko baş netîcekerdiş û serkewtişê karêk tedbîrê ke yenê fikirîyayiş; tenzîmkerdiş. 2. Yew tewir kincê kilmek û qolîkî ke cinî binê kincan de danê xwu ra.

Komedî (*m*): (*fr. comédie*) Eserê sehneyî ke hetanê komîkan yê bîyanan û însanan nîşan dano. Bîyenê ke merdimî danê huyayiş. Vate yan hereketê qestikênî.

Kompozîsyon (*n*): (*fr. composition*) Karê bi ardişê yew cayî, yanî bi hawayê tenzîmkerdişê parçeyanê cîya-cîyayan pêardişê yew tamamîyetî. Edebîyat de, seba ke wendekarî bieşkê fikir û hîsanê xwu bi hawayêko tekuz rêz bikerê û îfade bikerê, xebata nuşteki ke bi înan dîyena kerdiş; tehrîr. Kompozîsyon, tewr tay hîrê qisman ra yeno pê: destpêk, sazkerdiş, netîce. Her qisim gereka tewr tay yew paragraf bo.

Konkret (*n*): (*fr. concret, tr. somut*) Çîyo muşexes ke estbîyena ci bi hîsan fam bena. Mesela, çîyê madî yê sey kerra, awe, hewa û sn. çîyê konkret ê.

Konsept (*n*): (*fr. concept*) Zêhn de tesewurê umûmî yê obje yan fikrêk, çend mefhûman ra pêardişê mefhûmêk; zêhnîyet; fehîm.

Kontekst (*n*): (*fr. contexte, tr. bağlam*) Temamîyetê vawiteyê bîyanan, rewşe û têkilîyan; zeman û cayo ke ameyê bikarardişî gore semedê unsûrê ke înan ra ver yan dima ameyê, unsûrê îfadeyî yê sey kelîmeyan û cumleyan de tamamîyetê girewtişê mana û erjê cîyayî.

Kopya (*m*): (*îtl. copia*) Bi eynî hawa girewtiş yan zî vetişê sûretê yew eserê hunerî yan zî metnêkê nuşteyî; teqlîdkerdiş.

Kovare (*m*): (*tr. dergi*) Neşrîyato perîyodîk ke bi hûmara rîpelanê xwu, bi dîzayn, şekil û nuşteyê ke tede ca gênê rojname ra cîya û yew warê sey kulturî, edebî, hunerî, sîyasî, îlmî, teknîkî û sn. de hewtane, pancês rojan ra reyêk, aşmane yan zî mewsimane weşanîyeno.

Krîtîk (*n*): (*fr. critique*) 1. Seba tesbîtkerdiş, dîyayiş û nîşandayişê hetanê ci yê raştan û xeletan tehqîqkerdişê eserêk, babetêk yan zî kesêk; tenkîd, rexne. Seba ke

her hetan ra fam bibo, her hetan ra erjnayişê eserêkê edebî. Îlim de seba famkerdişê bingê û raştîya zanayişî tehqîqkerdiş, testkerdiş û muhakemekerdiş. 2. Rewşa hesase, nazike.

Krîtîko edîsyonel: (*fr. édition critique*) Verî ke çap bibo, bi metodê têverşanayişî, yanî bi muqayesekerdişê nusxeyanê cîya-cîyayan yê yew nuşte yan zî eserî tesbîtkerdişê nusxeya eslî yan zî a ke tewr zêde nêzdîye raştîye ya. Enê karî ra "çapo tenkîdkerde" û "neşrê îlmî" zî yeno vatiş. Bi eno hawa çapkerdişê eseran de ferqê mabeynê nusxeyan cênotan de yeno nîşandayiş. Eke îcab bikero, îzehet zî îlawe beno.

Kronolojî (*n*): (*fr. chronologie*) Îlmê zemanî, rêzkerdişê zemanî. Bîyenan tarîxî gore rêzkerdiş ra eleqedar şaxê îlmî. Eno şaxê îlmî bi qewimîyayiş, tesbîtkerdişê tarîxî û raporkerdişê bîyenan dir eleqedar o.

Kubîzm (*n*): (*fr. cubisme*) Cereyanê hunerî ke destpêkê seserra 20. de, verî resim de vejîya meydan dima nezim û nesir de zî xwu nîşan da ke objeyan bi şeklanê geometrîkî nîşan dano.

Kult (*n*): (*fr. culte*) Fîlm yan zî esero ke wextêk eleqeyêko zaf zêde dîyo, yanî dereceyê perestîye de eleqe vînenno.

Kultur (*n*): Bi kilmîye, verî ra hetanî nika temamiya çîyanê madî û manewî ke hetê insanî ra ameyê xuliqnayiş, vejîyayê meydan û îlaweyê tebîetî bîyê.

Kulturê neteweyî: Kulturê aîdê yew milletî; kulturê milletê ke merdim aîdê ci yo, tede bîyo pîl, musayo, hezim kerdo û bîyo parçeyêkê ê kulturî.

Kunye (*m*): 1. Nuştişê elametê farîqaya yew nuştoxî de, mexlesê nuştoxî, nameyê raştîkên yê nuştoxî, nameyê babîyê ci, nameyê kalikê ci, nesebê ci, tarîxê biyayiş û mergê ci. 2. Kitaban de temamiya malumatanê teknîkî yê derheqê nuştiş, amadebiyayiş û çapkerdişê kitabî de ke yew rîpel de nusîyenê. 3. Çimeyêk ra neqilkerdişê malumatî de wexto ke cênot de çime nusîyeno, nameyê nuştoxî, nameyê kitabî yan zî meqale, weşanxane, şaristano ke weşanxane tede yo, serra weşanayişî û numreyê rîpelî yan zî rîpelan.

L

Leitmotîv (n): Beşanê eserêkê edebî de sedemanê cîya-cîyayan ra motîvê ke sey qalibê îfadeyî tekrar benê; neqerat.

Letafet (n): Edebîyat de weşikî, narînî, nermekî, rindî, şîrînî û zerafetê vatişî.

Lîrîk (n): (*fr. lyrique*) Edebîyato ke hîna zaf hîsanê şexsî bi tesîr, bi heyecan îfade keno. Eserê edebî yê bi îlham dekerde ke tede hîsî bi ziwanêko heyecanin îfade benê û nezmo ke bi eno qayde ameyo pêardiş. Edebîyatê Yûnanê verênî de şîira ke verê vengê *lîrî* de ameya vatiş. Lîr yew enstrumanê muzîkî yo zaf verên o.

Lîrîzm (n): (*fr. lyrisme*) Bi rayirê îlhamî bi îştîyaq û bitesîr vatişê hîsanê şexsî û dinyaya zereyê kesî.

Lorîge (m): (*tr. ninni*) Yew tewirê edebîyatê vatişkî ke bi wezn û qafîye sey mamike, la seba ke pitikan bikerê hewn a yan zî bermişê înan vindarnê, hawayê lornayîşî de bi meqamêko taybet yenê vatiş.

Luxet (n): Çeku, kelîme, vate; ferheng.

Luxe (n): Manaya “çibenoke” de şîira menzûme ke tede taybetîyê çîyêk nusîyayê la cewabê ci wendoxan rê ameyo verdayîş ra yeno vatiş. Ferqê luxezî û çibenoke eno yo ke çibenoke anonîm a la luxez hetê şairîk ra sey şîire nusîyaya.

M

Macera (m): 1.Serebutî yan zî rêzila bîyenanê balkêşan ke merdimî sere ra vîyarenê. 2.Karo bînetîce, fealîyeto xeter.

Mahîyet (n): (*tr. öz*) Senînî, wesif, kakil, esil û esasê çîyêk.

Mamike (m): (*tr. manî*) Edebîyatê vatişkî yê kurdan de çaraneyê anonîmî ke exlebê xwu qafîyeya her çar misrayan eynî ya û her tewir babete de ameyê vatiş.

Mana (m): (*tr. anlam*) Çîyo ke yew çekuye ra, yew vate ra, yew term, yew hereket yan zî dîyarde ra fam beno, çîyo ke fikir yan objeyêk ano bi vîrê merdimî.

Çîyo ke pêşnîyaz, tesewur, fikir yan zî eser wazeno îfade bikero. Fikir, hîs, yan zî hukmo ke çekuyî, îfadeyî, cumleyî û kutleyê vateyan wazenê vajê.

Materyal (*n*): (fr. matériel) 1.Malzeme. 2.Her tewir dokumanto ke bi hawayê nuşteki, vatişki yan zî dîtbarkî qeyd biyo.

Meal (*n*): Mana; çîyo ke vejîyayo meydan, netîce. Yewna ziwani de neqilkerdişê ayetanê Quranî. Bêke tu mana kêmi bimano semedo ke tercumekerdîşê çekuyan û cumleyanê Quranî bi yewna ziwani mumkin niyo, coka tadayişê Quranî bi yewna ziwani ra vanê "meal".

Mecaz (*n*): Netîceyê eleqeyêk de yan zî dirûvî gore, manaya xwu ya raştikêna ra cîya, sewbîna mana de, yanî bi hawayêko metaforîk bikarardişê vate yan zî termî (mehfûm, istilah); manaya xwu ya ke ameya qebûlkerdiş ra teber bi hawayê ke bêro yewna mana bikarardişê çeku, vate yan zî termêk; metafor.

Mecazê mursal: (*tr. ad aktarması*) Bêke amanc yan zî eleqeyê teşbîhkerdişî bibo, hunero ke herinda vateyêk de yewna vateyî bikar ano. Mesela, gama ke **varan** vareno, vanê "**Rehmet** vareno." Yan zî herinda ke vajê ma "**şîrê** Melayê Cizî wend" vanê "Ma **Melayê Cizîrî** wend."

Medenîyet (*n*): (*îng. civilization*) 1.Cuya kovî ra vejîyayiş û cayêko bellikerde de akincî bîyayiş, şaristan awan kerdiş û qaydeyanê şaristanî gore ciwîyayiş; şaristanîye. 2.Temamîyetê bîyenanê sey nîzam û întîzamî, teknik û zanyarî, eseranê estetîkî û sinetî, dînî û exlaqî, reftarî û hal û hereketê mexsûsê yew komelî yan zî milletî.

Medhiye (*m*): Şîra ke tede çiyêk yan kesêk ameyo medhkerdiş yanî tede pesnê çiyêk yan zî kesêk ameyo dayiş.

Medya: (*îng. media*) Heme wasitayê ke bi hawayê nuşteki, vatişki yan zî dîtbarkî her tewir zanyarî, xeber û malumatan seba kesan û komelî neqil kenê, yanî neşir kenê.

Mefhûm (*n*): Yew şaxê hunerî, meslekî yan zî sewbîna babetanê pisporîye ra eleqedar çekuya wayirê yew manaya xusûsî; istilah, term.

Mekan (*n*): Eseranê edebî de cayo ke bi hawayêk behsê ci beno û bîyenî tede vîyarenê.

Mektub (*n*): Kaxido nuşte ke exlebê xwu seba ke yew xebere bêro dayiş, çîyêk bêro persayiş yan waştîş yan zî seba ke derheqê babetêk de fikir û hîsîyatê xwu bido zanayiş ameyo nuştîş û dekerdo zerf, seba muxatabî bi posta yan zî bi destan ameyo şirawitiş; name. Metnê têkilîya nuşteki yê mabeynê kesan, dezgeyan, rêxistinan û dewletan de. Exlebê xwu çar tewirê mektuban estê:

1.*Mektubê taybetî*: Mektubê ke seba eqreba û dostan, heval û hogiran nusîyayê.

2.*Mektubê edebî*: Muhtewayaya înan derheqê bîyenanê edebî û fikrî yê dewrê xwu de, enê hawa mektûbî badê pey sey kitab yenê weşanayiş û înan ra vanê "mektubat".

3.*Mektubê resmî û tîcarî*: Mektubê ke hetê dezgeyanê resmî ra seba dezgeyan yan zî sey cewab seba welatîyan yenê nuştîş, ancî mektubê ke seba karêkê tîcarî ma vajin ke hetê dikandar yan zî yew fîrma ra seba yewna fîrma ameyê nuştîş.

4.*Mektubê akerdeyî*: Mektubo ke seba fikrê xwu yan îdîaya xwu beyan bikerê hetê kesêk yan dezgeyêk ra ameyo nuştîş û xîtabê yew mesûlê dewlete, merdimêkê namdarî yan zî şarî keno, labelê bi hawayêko eşkera medya de ameyo weşanayiş.

Melodî (*m*): (*fr. mélodie*) Skalaya vengane ke yew qaydeyê bellîkerdeyî gore ameya pêardiş û goşdarîkerdişê xwu weş o. Qiseykerdiş yan nuştîş de hereketê vengane tenik û qalindan de yew wesif dayişê herfanê venginan. Muzîk de hereketo ke bi vengane tenik û qalindan yeno pêardiş.

Melodram (*n*): (*tr. melodrame*) 1.Trajedîyanê Yûnanî de dîyalogê ke bi deyîran mabeynê kesê serekê koroyî û kaykerdoxî de vîyarenê. 2.Tîyatroyê de tewirê kayê ke kaykerdoxî muzîkî reyde vejîyenê sehne. 3.Yew tewirê sînema ke şeklê karîkaturîzebîyaye û xeripîyaye yê têkelîya kelegirî û dramî ra ameya pê.

Memorat (*n*): (*îng. memorates*) Xatirayê şexsî ke mexlûqê fewqiledeyî dîyê, destê xwu sawito ci ra, hîs kerdê û tey qisey kerdo. Mesela, dîyayişê cin û perîyan yan zî dîyayişê ruhê ewlîyayan.

Menqîbe (*m*): Hîkayeyê derheqê cuye û mucîzat û hereketanê fewqilede yê dîndaran yan zî merdimanê namdaran de.

Mensûr (*n*): Esero ke bêwezî ameyo meydan; nesir.

Menşe: (*fr. origin*) Cayo ke çîyêk ci ra virazîyayo, vejîyayo, ameyo meydan; esil, kok, nîjad, çime, mexrec.

Mentiq (*n*): (*îng. logic*) Rayir û metodê fikirîyayişê raştî. Îlmê fikirîyayişî û şekil, element, tewir, îmkân, qanûn û pêwendîyanê fikirîyayişî ra eleqedar, yanî îlmo ke, zêhn de gama ke raştî û xeletîya çîyan tehqîq bena, bi metod prensîbanê ci tedkîk keno; lojîk.

Metn: Temamîya çekuyanê ke qaydeyanê nuştişî gore, bi şekl û usûlê vatişî û taybetîyanê nuqtakerdişî gore sethêk ser o nusîyayê; tekst.

Metod (*n*): (*fr. méthode, tr. yöntem*) Seba resayişê amancêk rayiro ke teqîb beno, yanî usûl, sîstem û polîtîka. Îlim de seba resayişê netîceyêk planêk gore rayiro ke teqîb beno.

Metodolojî (*n*): (*fr. méthodologie, tr. yöntem bilim*) Îlmê metodan, yanî îlmo ke bingeyê metodan tedkîk keno, metodan muqayese keno, dano têver, erjnenno, aver beno û metodanê neweyan dima geyreno. Temamîya metodanê ke warêk de yenê bikarardiş.

Menzera (*m*): 1.Eysayiş, çîyo ke ewnîyayişêk de keweno bergeyê dîyayişê çimî yan zî zêhn de dîrekt fam keno; sehaya ke merdim cayê xwu ra vînenno. 2.Resim, gravur û desenê qismêkê tebîetî yan zî şaristanî xwu rê kerdo babeta viraştişî; tablo.

Menzûm (*n*): Esero ke sey şîfre bi wezn ameyo meydan.

Menzûme (*m*): Metnê bi wezn û qafîye ke şert nîyo yew erjê xwu yê hunerî bibo. Misrayê ke têbin de rêz bîyê ra muteşekil û her misra zî bi herfa girde dest pêkena. Menzûme de hîsan ra zîyade hedîse yanî mesela planê vernî de ya.

Meqala (*m*): Nuştuyo ke babetanê îlmî, fenî, sîyasî, îqtîsadî û sn. de seba beyankerdiş yan pawitişê fikrêk, yan seba dayişê malumatêk, yan zî seba îzehkerdişê meseleyêk bi delîl û dokumentan nusîyayo û bi sername û nameyê nuştoxî rojname, kovare yan zî keyepelêk de weşanîyayo; nuşte.

Meqta (*m*): Qesîde yan xezele de beyta tewr peyêne.

Meqsed (*n*): Çîyo ke yeno waştiş, amanc, xaye, fikro bingeyîn, fikro eslî.

Mersiye (*m*): (*tr. ağıt*) Tewirê şîfra ke babeta xwu dej û kederê mergê kesî ser o ya. Hîna zaf seba şîiranê ke meselaya Kerbala ser o nusîyayê ra ameyo vatiş.

Meselike (*m*): Meselaya kilme ke sey îdyom seba tabîrkerdişê yew rewşe sey mecaz yena qiseykerdiş.

Mesnewî (*m*): Edebîyato verên de, babet yan zî hîkayeyê dergî ke bi hawayêko menzûm nusîyayê û misrayê beytanê xwu bi eynî qafîye yê. Hetê beytan ra sînorê xwu çin o, seba ke yew babete yan zî hîkaye qisey bena, coka beytî hetê mana ra yewbînan wa beste yê.

Mesnewî bi "**dîbace**" (vateyo verên) dest pêkena, bi beşê "**tewhîdî**" (yewîya Homayî) dewam kena, dima, beşê "**munaceat**"î de Homayî rê lavey û duayî benê. Badê pey, beşê "**neat**"î de pesnê pêxamberî dîyeno. Eke eser kesêk rê îthaf bibo, ma vajin, yew sultan yan mîreyî rê, o wext beşê "**medhîye**" de medhê ey dîyeno. Enê dima, sedemê nuştişê eserî yanî "**sebebê teelîfî**" nusîyeno û "**axazê destanî**" nusîyeno û meselaya eslî qisey bena. Mesnewî bi beşê "**xatîme**" (peynî) tamam bena. Edebîyatê kurdan de "Mem û Zîn" yew mesnewî ya.

Metafor (*n*): (*fr. métaphore*) Netîceyê eleqe yan zî teşbîhî de manaya xwu ya raştêkêne ra cîya yewna mana de bikarardişê vateyan yan zî mefhûman; mecaz. Mecazê ke edîbî bi hawayê teşbîhî yan zî qîyaskerdişî çîyêk bi yewna çî vanê.

Metla (*m*): Qesîde yan xezele de beyta tewr verêne.

Mewlîd/Mewlûd (*n*): 1. Metno ke bi nezm û hawayê mesnewî behsê bîyayiş û heyatê pêxamberê dînê îslamî Hz. Muhemedî keno. 2. Merasîmê dînî ke tede metnê mewlîdî yeno wendiş.

Mewzû (*n*): Fikr, bîyene yan zî subjeyo bellîkerde ke yew qiseykerdiş, nuşte yan zî eser de behs beno; babete. Temamîyetê bîyene, fikir, hîs, rewşe û hukmê ke benê bingeyê yew eserî yan vatişî.

Mexles (*n*): Edebîyat de yeno manaya nameyê nuştoxîye. Çimkî edîbanê verênan, exlebê xwu, bi nameyê xwu yê eslî nênuşt. Hîna zaf, goreyê muhtewaya pêroyî yan zî hetê karakterîstîk yê edebîyatê xwu, nameyê xwu yê edîbîye tesbît kerdo. Qismêkê mexlesan, şaîran bi xwu nayo xwu wa, la qismêk zî şarî yan zî sewbîna şaîran nayo înan wa. Mesela "Feqîyê Teyran" yew mexles o. Seba ke şîiranê xwu de xîtabê teyran kerdo, coka eno nameyo mexles nîyayo ey wa.

Mîmesîs (*n*): (*yûn. mimesis*) Manaya "teqlîd"î de yo, sey termî reya verêne Platon û Arîstotelesî şuxilnayo. Huner û edebîyat de sey teqlîd (tr. öykünme) manaya

newe ra xuliqnayişi de temsîlen teqlîdkerdişê reftaranê (tr. davranış) tebîetî û însanan.

Mîracîye (n): Şîra ke babeta xwu şîyayişê mîracî yê pêxamberî yo; mîracname.

Misra (m): (tr. dize) Her rêza ke metnê menzûmî (şîire) ana meydan; rêze.

Mîstîzm (n): (fr. mysticisme) Bi rayirê tefekur, hisîyat û ewnîyayişê zereyî resayişê bi heqîqetê manewî û Homayî yan zî resayişê yew sewîyeya îdraqî.

Mît (n): (fr. mythe) 1.Hîkayeyê şarî yê xeyalî ke derheqê îlahan, îlaheyan û xuliqîyayişê kaînatî de yê, yan zî behsê qehremananê verê tarîxî kenê ke vatişêkê xwu yo alegorîk esto û bi hawayêko tradîsyonel mîyanê şarî de nesil bi nesil vila biyê, bi tesîrê hêzê xeyalkerdişê komelî bîçim vurnayo; mîtos. 2.Kesê ke benê efsane.

Mîtolojî (n): (fr. mythologie) Şaxê zanistî ke mîtan, xuliqîyayiş û manaya înan tedkîk û şîrove keno. Temamiya mîtan û efsaneyanê aîdê milletêk û dînêk, bitaybetî temamiya mîtan û efsaneyanê aîdê medenîyetê Latînî; efsaneşinasî.

Mîzah (n): Yew tewirê edebîyatî ke hetanê komîkan yê heqîqetî vejeno meydan; îronî. Bêke bêro dejnayiş, bi hawayêko nazik û komîk pê tinaz kerdiş.

Mîzahî: Çîyo ke bi meqsedê dayiş huyayişi beno, çîyo ke tede xusûsiyetê dayiş huyayişi estê.

Mîzanpaj (n): (fr. mise en page) Kitab, kovare, rojname û sn. de dîzaynê rîpelan; rîpelsazî.

Modernîte: (fr. modernité) Bi hawayêko daîmî vera edetan de bîyayiş û ci ra aqitîyayişi îfade keno û yeno manaya vurîyayiş û bedilîyayişê pêro waranê cuya ferdî, sosyalî û polîtîkî. Ewropa de teqrîben seserra 17. de dest pêkerd û dima hemeyê dinya ra bi vila.

Modernîzm: (fr. modernisme) Bi kilmîye yeno manaya fikr û stîlo ke edetanê verî dareno we û herinda ci de çîyê newe, baş û rindekî ano. Hetê tarîxê hunerî ra, Fransa de seserra 19. de (1884-1914) hukim kerd. Hetê kulturî ra, bi fikrê ke edetanê verî gore edebîyat, huner û heyatê sosyalî yê edetî êdî mîadê xwu kerdo pir û gereka yew kulturo newe îcad bibo vejîya meydan.

Monografî (*n*): (*fr. monographie*) Bitayebtî warê îlmî de cigêrayişo ke yew babeta taybete ser o bi mulaqat, biteferuat û xorîn ameyo kerdiş.

Morfolojî (*n*): (*îng. morphology, tr. yapı bilimi*) Îlmo ke struktur û averşîyayiş de biçimê çîyan, bi taybetî yê gandarane tedkîk keno. La hîna zaf, manaya îlmê tedkîkkerdişê strukturê zereyî yê çekuyan zanîyeno.

Motîf (*n*): (*fr. motif*) Edebîyatê edetî yê şarî de parçeyo tewr qijek o wayirê yew mana.

Mubalexe: (*tr. abartı*) Rewşe yan xusûsiyetêk zaf zêde, sînore mentiqî ra teber nîşandayiş; pîlkerdiş.

Mucîze (*m*): Bîyena fewqilede ke aqilê însanî nêgêno, merdim nêşkeno bi aqil îzeh bikero, coka seke hetê hêzêkê Homayî ra bîya. Bîyene yan zî çîyo ke merdim ci rê heyran maneno.

Muema (*m*): Çîyo ke fam nêbeno yan nîno zanayiş, nimite, sergirewte, vateyo bi remz û îşareto ke fam nêbeno. Edebîyat de şîrê ke nameyê Esmaulhusna yan zî nameyê kesêk tede sey çibenoke yenê perskerdiş.

Muhakeme (*n*): Dayiş aqil; yanî seba helkerdişê meseleyêk peydakerdişê rayirî dima geşrayiş.

Mulaheze (*n*): Netîceyê fikirîyayişî, dîyayişo ke mehsûlê tefekurî yo; îde. Çîyo ke zêhn de tesewur beno, yeno teswîrkerdiş; seba kerdişê karêk yan zî helkerdişê meseleyêk rayiro ke bi tesewurkerdişê zêhnî ameyo dîyayiş; rayiro ke bi netîceyê fikirîyayişî peyda beno.

Mulaqat (*n*): Yewbînan dîyayiş, qalî kerdiş, suhbet kerdiş; roportaj, mubahebe.

Mulema (*m*): Bi ziwananê cîya-cîyayan nuştîşê tayê misrayan yan qismanê yew şîre yan zî tayê çekuyanê yew misra. Şîra ke bi çend ziwanan ameya nuştîş.

Munacat (*n*): Luxet de yeno manaya dua û lavey kerdişî. Edebîyat de yeno manaya şîra ke exlebê xwu şeklê qesîde de nusîyaya û babeta xwu pîlîtîya Homayî ya, tede wesfê Homayî vajîyenê û ci rê lavey û nîyaz beno.

Mûnde: (*tr. örgü*) Çîyo ke ameyo mûndîş; mûnite.

Mûndiş (*n*): (*tr. örme*) Sey gilaya porî bi yew qaydeyo taybet dergankî ser bi şeklê têser de qelibnayîşî têro piştişê çîyan. Qiseykerdiş yan zî nuştiş de sazkerdişê bîyenanê mesela.

Muqabele (*n*): Yew îbare de badê vatişê çekuyêk yan di çekuyan bi eynî dore hetê mana ra yew yan di çekuyanê miqabil yan zî zidê înan rêzkerdiş.

Muqayese (*n*): Xebata edebî hunerî de bi hawayê şibnayîşî yan zî têvernayîşî tedkîk kerdiş; têvernayîş, qîyas kerdiş.

Muqedîme (*n*): Destpêk, destpêkê yew bîyene; prolog, servate.

Mureba (*n*): (*tr. dörtlük*) Şîra ke bi bendanê çarmisrayan nusîyaya.

Murekeb (*n*): Pêarde; çîyo ke çend parçeyan ra ameyo pêardiş, çîyo ke çend madeyan yan çîyan ra ameyo viraştiş.

Muresa (*n*): Çîyo ke bi cewher û kerrayanê rindekan neqîşnaye; çîyo nadîde, qîymetin. Edebîyat de, beytê zaf nadirî, eynî sey pê biyayîşê kelîmeyanê di misrayan, hetê wezin û qafîye ra zî eynî sey pê biyayîş. Nesir de, sey pê biyayîşê di îbareyan.

Mureteb (*n*): Çîyo ke tertîb bîyo, ameyo rêzkerdiş û tam cayo xwu de ameyo roniştiş.

Musabeqa (*n*): Warê hunerî edebî de, labelê yew tema de, seba ke hunermedî teşwîq bibê û eserê tewr başî bi rêze hetê jurî ra tesbît bibê û xelate bigêrê, şertanê bellîkerde de bi hawayêko eşkera organîzekerdişê aktîvîteya weçînayîşî.

Musabiq, -e: Keso ke beşdarê yew musabeqa beno yan biyo.

Musawat (*n*): Sey çeku manaya seypêyîye, sey termê edebîyatî zî, bi kelîmeyanê ke tam qîm kenê îfadekerdişê yew mana, yanî îfadekerdiş de bi hawayo ke şar bieşko bi rehetî ci ra fam bikero bikarardişê ziwani

Mustear (*n*): Nameyo ke bi hawayê îstîfareyî nîyeno yewna çî wa; leqem.

Mustezad (*n*): Yew tewirê nezmî ke tede yew misraya qijeke sey "zîyade" bi her misra wa ameya îlawekerdiş/zêdnayîş.

Muswede (n): Seba ke dima hîna raştê ci yan zî bi hawayêko pak bêro nuştiş metno ke eleusûl ameyo nuştiş, nuştayo xam ke ecele nusîyayo. Mecazen, teşbîhêko xirab yê çîyêk.

Muşahede (n): (tr. gözlem) Bi meqsedê zanayîşê senînîya çîyêk, bîyenêk yan zî heqîqetêk bi hawayêko plankerde û bi dîqet ewnîyayîş û sehnayîş; dîyayîş, şahidiye; mûlaheze. Pêardişê eseranê hunerî-edebî de seba ke bîyenî weş teswîr bibê muşahede zaf muhîm o.

Muşaqele (n): Sey çeku manaya hetê şeklî ra yew bîyayîş û pê mendişî de ya. Edebîyat de, têdima bikarardişê yew çekuya ke yew ra vêşêr manayê xwu estê la her bikarardiş de yewna mana îfadekerdiş

Mutabeqat (n): Edebîyat de, bi hawayo ke muhtewa dir pê bikewê weçînayîşê çeku û îdyoman.

Muwazene (n): Nezim de tena hetê weznî ra pêgirewtîşê çekuya ke herinda qafîye de ya. Nesir de zî, secî de bi eynî hawa tena hetê weznî ra pêgirewtîşê çekuya ke herinda qafîye de ya.

N

Nakokî (m): (tr. çelişki) Vatiş de yewbînî nêgirewtîş; tenaquz, paradoks.

Naturalîzm (n): (fr. naturalisme) Cereyanê edebî hunerî ke yeno manaya tebîiyetîye, peynîya seserra 19. û destpêkê seserra 20. de vîyarto. Enê cereyanî gore, ferdê ke eserê derûdorî û îrsîyetî (tr. kalıtım) yê, binê tesîrê fişaranê sosyalî û ekonomîkî de tengijîyenê û bi hîsîyatê xurtî yê xwupawitişî hereket kenê. Seba ke nêeşkenê qedera xwu tayîn bikerê coka kerdenanê xwu ra mesûl nîyê. Naturalîstî bi taybetîyanê eqlî û exlaqî nêewnîyenê însanî ra taybetîyanê fîzyolojîkî ser o vîndenê.

Nazîre (m): Şîira ke manaya cewabî de bi eynî şekil, wezin û qafîye hetê yewna şairî ra seba yew şîira şairêk nusîyaya. Eger hetê mana ra nazîre eksê şîira eslî de binusîyo, ci ra vanê **neqîze**.

Nenge (m): Qismêk vateyê ke bi nîyetê tehqîrî yenê vatiş la hîna zaf tede fiilê cinsî yê kerdişî esto. Qismêko muhîm yê nengan mîyanê şarî de sey formê vatişî

qalib girewto û fikir, helwêste, reftarî, xû û exlaqê muştêrek yê miletî tede aseno coka sey beşêkê edebîyatê vatişkî (foklor) hesibîyenê.

Neoklasîsîzm (*n*): (*fr. néoclassicisme*) Cereyanê huner û edebîyatî ke destpêkê sesera 20. de bi meqsedê newe ra zindekerdişê uslûb û terzê klasîkî sey reaksiyonê vera simbolîzmî, bitaybetî sey reaksiyonê vera xemilnayişê mubalexe yê terzê barok û rokokoyî vejîya meydan.

Neqarat (*n*): Şîîre de beşo ke tewr tay di rey, yan zî, zaf rey bi eynî hawa tekrar benê. Deyîran de, qitaya ke badê her qita tekrar bena û meqamê xwu nêvurîyeno.

Nesîb (*n*): Qesîde de beşo ke tede teswîr yeno kerdiş.

Neşrîyat: Temamîya çîyanê wendişî yê sey rojname, kovare û kitabane ke çap benê û yenê rotîş; çapemenî, metbuat. Heme çîyê ke bi wasitayanê medya seba şarî yenê weşanayîş/neqilkerdiş.

Netîce (*n*): Qismê peyên yê nuşte yan zî vatişkê. Çîyo ke yewna çî ra hasil beno, ci ra vejîyeno. Çîyo ke teşebus yan zî xebatêk ra keweno dest. Rewşa ke yew bîyene ra vejîyena meydan; encam.

Nezer (*n*): Hukm yan zî fehmê ke derheqê yew bîyene, fikrî yan zî çîyêk de merdimî de virazîyeno; ewnîyayîş, erje, muşahede, fikir.

Nezerîye (*m*): Biewnîye madeyê "Teorî" ra.

Nihîlîzm (*n*): (*fr. nihilisme, tr. hiçlik*) Teorîya ke heme mexluqê ke estê û erj û heqîqetan red kena; ferdîyetperestîya tewr fanatîke. Fikro ke her tewir nîzamê sîyasî red keno, ferdî ser o tu tehakumê komelî qebûl nêkeno.

Nimûne (*n*): Seba hîna sade û baş îzehkerdiş û muşexeskerdişê fikrêk delîl yan dîyardeyo ke nîşan dîyeno. Bi amancê dîyarkerdişê xusûsiyetanê çîyêk, parçeyo ke ci ra ameyo girewtîş; qilawuz.

Not (*n*): (*fr. note*) 1. Seba ke dima bêro vîrê merdimî yan zî merdim biyaro vîrê sewbîna kesan bi kilmîye nuştişê çîyêk. 2. Derheqê senînîya çîyêk de qenaet; derece.

Nusxe (*n*): Her yewa eynî çiyê nuşteki, eynî eserê ke ameyo nuştiş yan zî çapkerdiş; bi rayirê çapkerdiş, kopyakerdiş yan zî ver ra nuştişê her yewa eynî eserêk; eynî kopya. Weşanê perîyodîki yê sey rojname kovaran de her yew hûmare.

Nuşte (*n*): Hetê mana, huner û şeklî ra bi hawayê îzehkerdiş, şîrovekerdiş û beyankerdişê ke nuşteki îfade biyo; meqale.

Nuştox, -e: Keso ke babetêk de meqale nuseno yan zî yew eserê nuşteki ano meydan, erbabê qeleme, muelif.

O

Objektîvîte (*n*): (*îng. objectivity, tr. nesnellik*) Nuştiş de, terzê vatişî ke çîyan safî bi wesfanê ci nîşan dano; vatiş de nuşttoxî teber ra verdayiş, yanî bêke nuşttox xwu dekero mîyanê vatişî, îfadekerdişê çîyan. Mesela, ziwanê amadekerdişê ferhengan hawayê nuştişê objektîvîte yo.

Objektîvîzm (*n*): (*fr. objectivisme*) Xwu wayîrê qabilîyet û zekayêka berze dîyayiş, coka seke qusur û xetayê ke yenê meydan kêmanîya qabilîyet û zekaya sewbîna merdiman ra vejîyenê û bi eno qayde tim xwu ra bawer biyayiş, xwu mukemel dîyayiş.

Opera (*m*): (*îtl. opera*) Kayê sehneyî ke orkestra reyde bi hawayê bestekerde kaybeno û muhtewaya xwu de bîyenê ke dej danê merdimî estê.

Orîjîn: (*fr. origin*) Nîjad, esil, kok, destpêk, çime, mexrec.

Orîjînal: (*fr. original, tr. özgün*) Çîyo ke teqlîd, kopya yan sexte nîyo, eslê ci; eslî, otantîk. Çîyo ke sey çîyanê bînan nîyo, çîyo yekta, çîyo ke sewbîna nimûneyê ci çin ê.

Orfîzm (*n*): (*fr. orphisme*) Yew ekolê hunerî yê seserra 20. ye ke kubîzmî ra vejîyayo meydan, heta sey yew şaxê kubîzmî hesab beno, sey terîm serra 1912 de hetê şairê fransîzî Guillame Apolinare ra îfade biyo.

Otobiyografi (*m*): (*fr. autobiographie*) Nuşte yan zî esero ke şexs bi xwu behsê cuya xwu keno. Nuştişê otobîyografî de çime nuşttox bi xwu û kesê nêzdîyê ey ê.

Nuştox behsê eseranê xwu, fikrê xwu, karê ke kerdê yan zî xebatê ke beşdar bîyo keno. Otobîyografî derheqê şexsî de sey yew dokumanterî ya.

Otograf (n): (fr. *autograph*) Nuşteyê ke nuştoxî bi destê xwu nuşto, xetê destî.

P

Paradigma: (fr. *paradigme*) Derheqê senî viraştiş, hesilnayış yan kerdişê çîyêk de skalaya erjan; model, nimûne. Yanî nuqtaya ewnîyayış ke viraştiş, hesilnayış yan kerdişê çîyêk de nimûne teşkîl kena, nîşan dana, dana famkerdiş û sînoranê ci dîyar kena.

Paradoks (n): (fr. *paradoxe*) Eksê qenaetî de biyayışê îfade yan zî îfadeyê ke raşt asenê, yanî zidîtîya mabeynê fikran de ke hewceyê munaqeşeyî ya; pênegirewtişê fikran; nakokî, tenaquz.

Paragraf (n): (fr. *paragraphe*) 1.Nuştişê nesrî de qismo qijek ke cumleyan ra yeno pê û serê yew rêze ra dest pêkeno hetanî serê yewna rêze qedîyeno. Çekuyî cumleyan, cumleyî paragrafan, paragrafî zî nuşte anê pê. 2.Qanûn de her yew qismê qijekî ke xwu mîyan de bi serê rêze cêra aqityenê.

Parnasîzm (n): (fr. *parnassisme*) Cereyanê edebî ke sey reaksiyonê vera romantîzmî Fransa de 1860 de hetê tayê hunermendanê ke dorê yew kovara bi nameyê *Parnas Contemporains* de kom bîyî û prensîbê "huner seba hunerî yo" qebûl kerd ra ame meydan. Parnasîzm hîna zaf şîre de tetbîq biyo, zaf ehemîyet dano şeklî, gereka eynî sey serrafî şeklî ser o bêro xebitîyayış; roşin, verisnî, reng û xêzî zaf muhîm ê. Eser de kesayetê şairî yena nimitiş, hîna zaf bi terzê egzotîkî efsaneyanê welatanê dûrî û xerîban ra îstîfade beno.

Parodî (n): (fr. *parodie*) Şeklê kayî ke pêro yan zî qismêkê yew eserî cidî gêno û bi hawayê ke taybetîyê ci yê şeklî muhazeze bibê, bi muhtewayêka newîye ke tede tezatê mabeynê muhtewa û şeklî bi hawayêko komîk vejîyenê meydan.

Pastoral (n): (fr. *pastoral*) Şîra ke babeta ci cuya şîwaneyan û dew ê, tede bi hawayêko zaf sade behsê şeklê heyatê şîwaneyan û dewan beno, behsê weşikîya yabanî beno.

Pel (n): (tr. *yaprak*) Kitab, defter û çîyanê sey nînan de her parçeyê kaxidî ke di hetê xwu estê û têser de yenê qelibnayiş; wereq.

Perde (n): (fr. *acte*) Eseranê tîyatroyî de beşê sereke yê kayî ra her yew ke sehne de bi akardişê perdeyî dest pêkenê û bi gêriyayişê perdeyî qedîyenê.

Perspektîv (n): (fr. *perspective*) 1.Nuqtaya ewnîyayişî. 2.Bi hawayê ke yew setih de senî asenê, eynî o qayde xêzkerdişê objeyan.

Perwerde (n): Her tewirê fealîyetê musnayiş û musayişî.

Pesîmîzm (n): (fr. *pessimisme*, tr. *kötümserlik*) Teorîya ke her çî xirab vînena; bedbînîye.

Peynî (m): Çîyo ke tewr peynî de yo, beşo tewr peyên, êdî dewamê xwu çinê bîyayiş; encam, xatîme.

Pêarde: (tr. *kurgu*) Çîyo ke ameyo pêardiş, çîyê ke bi hawayê xeyalî tesewur bîyê. Edebîyat de esero ke xeyal de tesewur biyo û bîyenî formêk gore tede ameyê pêardiş.

Pêardiş (n): Edebîyat de bi hawayêko xeyalî tesewurkerdiş û formêk gore pêardiş yanî yewbînan wa girêdayişê bîyenan. Eserê edebî heme pêardeyê xeyalî yê.

Pêwendî: Eleqe, munasebet yan zî temasê mabeynê di çîyan de.

Pispor, -e: (fr. *expert*, tr. *uzman*) Keso ke yew kar yan zî babete de, yew şaxê îlmî yan zî warê teknîkî de wayirê qabilîyetî yo, yan zî bi perwerde, cigêrayiş û xebate zaf aver şîyo, bîyo wayirê zanayişî; eksper, mutehesis, spesîyalîst.

Pîtoresk (n): (fr. *pittoresque*) Vate yan zî nuştayo ke rewşe û eysayişê xwu erjîyeno ke bibê babeta resmî; resimane.

Poetîka (m): (yûn. *poetika*) Temamîya fikir û teorîyanê derheqê şîre de. Nameyê kitabê Arîstotelesî ke Îsayî ra ver 363-360 de nuştî û tede derheqê hunerê şîre, dramî û babetanê epîkî de qaydeyan pêşnîyaz keno.

Portre (n): (fr. *portrait*) Bi taybetîyanê ci yê tewr muşexesan, bi nuştîş yan zî resim hetê eysayişê fîzîkî û rewşa ruhî ra teswîrkerdişê kesêk.

Postmodernîzm: (*fr. postmodernisme*) Yeno manaya "wetê yan badê modernîzmî" û xwura badê ke famê modernîstî bineyke şî hewn a, sey uslûb û geyrayişanê neweyan nîmeyê seserra 20. de vejîya meydan. Eslê xwu de mîyanê modernîzmî de yew merhele îfade keno, çîmkî sey yew cereyanê neweyî ra vêşêr esas problematîkanê fikr, kultur û perspektîvê modernîzmî ser o vindeno, zafê cayan de zî înan înkâr keno. Merdim eşkeno vajo tehqîqat û munaqêşeyo bêpeynî yê modernîzm/modernîte/modernbîyayişî û heta yê xwu yo zî.

Pragmatîzm (*n*): (*fr. pragmatisme, tr. faydacılık*) Fikro ke fayde û îstîfadeyî esas gêno, yanî bala xwu dano kerdiş û netîcegirewtiştî.

Prensîb (*n*): (*fr. principe*) Sey qaydeyê reftarîye fikir yan zî qenaeto bingeyên, bawerîya eslî. Destpêk, nuqtaya hereketî, çimeyo ewilîn û eslî ke her çî uca ra hasil biyo. Qaydeyo esasî, qaydeyo ke teberê her tewir munaqêşeyî de hesabîyeno.

Prolog (*n*): (*fr. prologue*) Vatişo verên, vatişê destpêkî; servate.

Proses (*n*): (*îng. process, tr. süreç*) Herikîyayişê tefekurî ke reseno netîceyêko bellîkerde, ver bi netîceyêkê bellîkerdeyî şîyayişê bîyenan û kerdenan. Rêzila bîyenan û hereketan ke mabeynê înan de yewîti esta û yan întizamêkê bellîkerdeyî yan zî zemanêk de tekrar benê û aver şînê.

Prova (*m*): (*îtl. prova*) Ceribnayış û temrînê ke semedê fam bibo çîyêk amancê xwu gore yanî sewîyeya ke yena waştîşî de yo yan nê benê. Seba ke yew kay bi hawayêko muntezem vejîyo meydan xebata verê sehnekerdiştî; mutalea. Kopyaya metnêk ke nuştox yan zî redaktor çap ra ver ser o xebitîyeno û çîyan keno raşt.

Psîşik (*n*): Rûhî, derheqê ruhî de; meharetê rûhî, enerjîyê fealî yê rûhî, hetê rûhî ke zahir benê.

Purîzm (*n*): (*fr. purisme*) Yew cereyanê hunerî ke vera kubîzmî de vejîya û zelaî, fesîhî tetbîq keno, neqîşnayış û xemilşnayış ra xwu dûrî dano. Bi hawayêko zelaî, sade û net şuxilnayışê zıwanî.

Qabilîyet (*n*): (*îng. ability*) Bê ke bi musayiş kesb bibo kapasîteya tebîî ya heq ra vejîyayîşê karêk yan zî îşêk; mehareto ke xwura bunye de esto.

Qafîye (*m*): Erebkî de manaya xwu ya ferhengî "a ke peynî de yena" ya. Şîre de vengê ke heceya tewr peyêne ya çekuyanê peynîya misrayan de pê gênê ra vanê **qafîye**. Qafîye çeku yan zî îlaweyê ke peynîya misrayan de ca gênê û manaya xwu yewbînan ra cîya yê de bena. Yanî çeku yan zî îlaweyê ke peynîya misrayan de ca gênê û manaya xwu yew û eynî wezîfe vînenê qafîye nêhesibîyenê, înan ra vatê **redîf**. Tayê şîran de qafîyeyî zereyê misrayan de zî ca gênê, nînan ra vanê **qafîyeyê zereyî**.

Qafîyeyî zî zafî û tayîya vengênê sey yewbînan gore tesnîf benê: **1.**Eke tena yew veng pê bigêro, ci ra vanê **qafîyeya nîmcete**. **2.**Eke yew herfa bêvenge û yew vengine pîya pê bigîrê vanê **qafîyeya tame**. **3.**Eke hîrê vengî pê bigîrê vanê **qafîyeya zengîne**. **4.**Eke vengê ke pê gênê hîrê ra zêdeyêr bê, vanê **qafîyeya tuncê**. **5.**Qafîyeyê ke bi çekuyan yan zî koma çekuyanê ke hetê mana ra cîya yê la hetê veng ra sey pê yê û yenê peynîya misrayan ra zî vanê **qafîyeya cînasî**.

Şîran de çar hawayî ameya şuxilnayîş: **1.**Qafîyeya *eslî* (*linge*) yena manaya qafîyeya rêzanê çarînan yê heme çaraneyanê yew şîre. Yanî hîrê rêzê verênî yê yew çarane bi yew qafîye yê, la rêza çarine bi rêza çarine ya çaraneyanê bînan pêgêna. **2.**Qafîyeya *zereyî* yena manaya qafîyeyê ke orteyê misrayan de zî eynî sey peynî estê. **3.**Qafîyeya *çepreste* zî çaraneyan de qafîyeya rêza yewine û hîrêyine pêgênê, ancî qafîyeyê rêza diyine û çarine pêgênê.

Qamûs (*n*): Ferheng; ferhengo pîl.

Qapax (*n*): Qilifo ke numreyê rîpelan gore heme pelanê eseranê sey kitab, kovare, defter û sn. dekenê zereyê ci ke nameyê eserî zî ser o nuşte yo.

Qayde (*n*): Prensîb, terz, şekil, hawa û usûlê viraştîş yan kerdişî.

Qehreman (*n*): Eserê edebî hunerî de her keso pêarde ke keweno mîyanê hedîseyan yan zî hedîse û bîyanan ra mutesîr beno.

Qeleme (*n*): Wasitaya nuştîş, xêzkerdiş û sn.

Qesîde (*m*): Yew tewirê şîre ke exlebê xwu beytê ci mabeynê 33 û 99 de yê, her beyte de zî rêza diyine beyta tewr serêne dir eynî qafîye de ya û hetê tema ra zî hîna zaf tede medhê pîlan yeno kerdiş. Çend beşê qesîde estê: 1.Beşê destpêkî, 2.Beşê medhîye, 3. Beşê fexrîye, 4. Texazul, 5. Dua

Qisa (*n*): Meseleyê ke tede şîret esto û merdim ci ra îbret gêno; hîkaye.

Qisim (*n*): Her yew parçeyê ke tamamîya çîyêk anê wucûd; beş. Dezgeyêk de her yew departmanê îdareyî; seksîyon.

Qita (*m*): Şîranê dergan de her parçeyo ke çar misrayan ra ameyo pê.

R

Rapsodî (*n*): Eserê muzîkî ke exlebê xwu deyîranê şarî û kilamanê neteweyî ra ameyê viraştiş.

Rasyonalîzm (*n*): (*fr. rationalisme, tr. akılcılık*) Mefkureya ke bawer kena raştîya zanyarî neke bi eşnawitiş û ceribnayış, bi rayirê aqil û mentiqî zêhn û tefekur de tesbît bena. Bi rayirê aqilî bawerkerdiş, çîyanê teberê aqilî ra bawer nêkerdiş; eqliyat.

Realîzm (*n*): (*fr. réalisme, tr. gerçekçilik*) Sey cereyanê edebî nîmeyê seserra 19. de Fransa de vejîya meydan û yeno manaya raştkenîye, raştîye gore, objektîvîye. Sey redkerdişê klasîsîzm û romantîzmî vejîya û problemê ke netîceyê averşîyayişê huner, zanistê tebîî, teknîk û sinaîyetî de hasil benê ser o vindert. Huner de têkilîyê ferdî bi komelî û munasibîya ci bi derûdorî û bi hawayêko objektîv tedkîk benê, yanî cereyanê realîzmî însanî mîyanê cuya rojane de, kar û xebata ci de û bi têkilîyanê tebîî yê komelî dir nîşan dano. Amancê realîzmî eno yo ke heyat, bê teasub, bi terzêko îlmî tedkîk bibo û eserê edebî zî eynî sey netîceyê ke klînîk ra vejîyenê, o qayde bi awirêkê objektîvî vejîyê meydan.

Realîzmo efsûnî: (*fr. réalisme magique, tr. büyüğü gerçekçilik*) Yew cereyanê hunerî yo ke mîyanê edebîyatê postmodernî de sey meylêk yan zî teknîkêk hesab bibo zî xaliben sey ekolêkê hunerî qebûl beno. Huner de, hîna zaf zî hunerê edebîyatî de realîstî û çîyê efsûnî ke zor danê sînorê aqilî, yanî teberê mentiqî de manenê zemînêkê utopîk yan zî dezutopîkî ser o pîya yenê pêardiş.

Redaksiyon (*n*): (*fr. rédaction*) Yew metnî hetê şuxilnayışê zıwanî ra, hetê vatiş û muhtewa ra sererast kerdiş û seba çapî amade kerdiş.

Redîf (n): Şîfre de îlawe yan zî çekuyê ke sey yewbînan ê û peynîya misrayan de badê qafîye yenê û eynî wezîfeyî vînenê.

Referans (n): (fr. *référence*) Çime. Mektûbê tewsîyekerdîşî, tewsîye.

Reftarî (m): (tr. *davranış*) Vera kesêk yan bîyenêk de rewşa ke merdim gêno, bitaybetî hetê exlaqî ra hereket yan helwêsta ke nîşan dîyena; muamele; hereket. Pêroyîya reaksiyonanê çîyêk ke teber ra muşahede benê.

Remz (n): Bi wasitaya vatişêkê basîtî mecazen yan zî raştaraşt vatişê yew çîyê hîna hîra û bi teferuatî; sembol, şîfre.

Resim (n): 1.Bi qeleme, firçe, boyax yan zî sewbîna malezemeyî kaxid, pot yan zî zemînêk ser o neqîşnayışê şeklê çîyan; teswîr. 2.Esero ke netîceyê viraştişê resimî de ameyo meydan. 3.Her yew fotografo ke filmî ser o zereyê çarçewa de aseno; sûret. 4.Sinetê viraştişê resmî.

Retorîk (n): (fr. *rhétorique*) Hunerê vatişî, pakîya vatiş yan zî nuştişî, hunerê xîtabetî; belaxet. Şaxê îlmî ke hunerê vatişî tedkîk keno û qaydeyanê vatiş yan zî nuştişê pakî tesbît keno. (Biewnîye madeyê Belaxetî ra.)

Rexne (n): (tr. *eleştiri*) Karê tehqîqkerdiş, tesnîfkerdiş, tehlîlkerdiş, muhakemekerdiş, krîtîkkerdiş û tenkîdkerdişî. Bi amancê tesbîtkerdişê hetanê ci yê raştan û xeletan tehqîqkerdişê eserêk; tewirê nuştayan ke bi amancê dayiş famkerdişî eserêkê edebî-hunerî her hetan ra tede ameyo erjnayış; krîtîk, tenkîd.

Rewî (n): Herfa eslî ke qafîye virazena; qafîye de vengo peyîn. Tewr tay di misrayan de vengê tewr peyîn ke nuştişê înan eynî yo la manaya înan cîya ya.

Rewşe: Yew beşê zemanî de pêroyîya şertanê ke çîyêk tede yo; wezîyet, hal, keyfîyet, mewqî, pozîsyon; heme şertê ke çîyêk dîyar kenê; şeklê vindertişî; lokasyon.

Rindîye (m): Çekuya "rind" eslê xwu de yena manaya merdimê hewlî/başî, merdimo qelender û letîf ke fek xirsê dinya ra veradayo, resayo mertebeyê filozofan ke bêteasub, bi zerrîyêka hîra ewnîyeno her çî ra, coka "rindîye" zî yena manaya hereket û reftarîya merdimanê rindan. La manaya weşîkî û başî/hewle zî dana.

Rîpel (*n*): Her di hetanê kaxidê ke ser o yeno nuştiş yan zî çap beno ra yew het; yew rîyê kaxidî. Rojname, kovare û weşananê sey nînan de qismo ke xusûsen seba yew warî ameyo abirnayiş, mesela, rîpelê fiqrayan, rîpelê wendoxan.

Rîqat (*n*): Vatiş de bikarardişê çekuyanê nermek, nazik û nazenîn û şîrinan ke merdimî ser o tesîrêko şefqetin kenê. Mesela, wexto ke babetê sey heskerdiş, şefqet, suhbet, weşikî yenê vatiş de çekuyê ke yenê bikarardiş zî babete gore munasib bê.

Rîsale (*m*): Kitabê qijekî, kitabçe; broşur. Nuştayê derheqê îlim û hunerî de.

Rîtim (*n*): (*fr. rythme*) Vatiş de, bitaybetî şîre de, pêkewtişê vengane ke bi tenzîmkerdişê taybetîyanê sey şedênayiş, dergî û berzîya volumê heceyan û cayê vindertişî ke tédima tekrar benê, yanî weznî gore tenzîmkerdişê vengane.

Rîtuel (*n*): (*fr. rituel*) Merasîmê bawerîye ra eleqedar; yanî merasim yan pîrozkerdişê ke çarçewaya dîn, îbadet, sêhr û sn. de benê. Edet û zanyarîyê ke rewşêka taybete de tekrar bîyê û verênan ra nesil bi nesil neqil bîyê.

Rîwayet (*n*): Neqilkerdişê bîyenêk, xeberêk yan zî vateyêk. Îlmê hedîsî de usûlê ci gore û bi diyarkerdişê metodê neqilkerdişî nîşandayîşê çimeyê vatişî.

Rojname (*n*): (*îtl. gazzetta*) Neşrîyato perîyodîk ke hîna zaf ca dano xeberan û meqaleyane ke rojane yan zî sewbîna perîyodan de neşir beno. Manaya xwu ya diyine zî, cayo ke rojname tede îdare û amade beno.

Rokoko (*n*): (*fr. rococo*) Cereyanê hunerî ke Fransa de seserra 18. de terzê eseranê badê cereyanê barokî ra ame vatiş. Yew stîlê hunerî ke tede bi hawayêko mubalexe zaf xêzê qewsî û beriqnayeyî estê.

Roman (*n*): (*tr. roman*) Tewirê edebîyatê nuşteki ke exlebê xwu tede behsê çiyê ke insanî ser ra vîyarenê, têkilî û rewşa insanane, bîyenî û dîyardeyê sosyalî sey raştîye kesan, zeman û mekanî wa beste la bi terzê pêardişî yanî bi hawayêko xeyalî sey yew hîkayeya derge ameyê nuştiş. Ancî nameyê eserê edebî ke bi eno qayde ameyo nuştiş.

Romano dokumanter: Yew tewirê romanî ke cigêrayiş û wekenitişî ser o, bîyenanê raşkênan û dokumananê sabîtan gore ameyo pêardiş.

Romans (*n*): (*fr. romance*) Babetanê hîsînan de yew tewir şîrê spanyolan ke rêzê înan heşt heceyan ra yenê pê.

Romantîzm (*n*): (*fr. romantisme*) Yew cereyanê entelektuelî ke sey reaksiyonê vera klasîsîzmî serranê 1800-1850 de Ewropa de vejîya meydan. Romantîzm de temayê hîssî û ferdî aver ê û bi sempatî ewnîyenê estetîkê dewrê mîyanênî ra.

Ronesans (*n*): (*fr. renaissance*) Manaya çeku; ameyiş xwu, ageyrayiş bi zîndetî û hawayê xwu yê verî, aya biyayiş, newe ra zayiş. Cereyanê îlm û hunerî ke seserra 15. de verî Îtalya de, badê pey welatanê bînan yê Ewropa de bi tesîrê humanîzmî vejîya meydan, kultur û hunerê dewranê verên yê klasîkî de aver şî.

Roportaj (*n*): (*fr. reportage*) Nuşteyê ke babeta ci tehqîqkerdiş, cigêrayiş û persayişê yew babete yo la amadekarî zî fikir û şiroveyê xwu îlawe kerdê û seba ke kovare, rojname yan zî internet de biweşanîyê amade bîyê; mulaqat. Programê radyo yan televîzyonî ke muxabîrî netîceyê tehqîqkerdiş, cigêrayiş û persayişê de amade kerdo.

Roşinbîr, -e: Exlebê xwu kesê ke tehsîl dîyo, wendo, wayîrê kulturêkê hîrayî, zanaye, wayîrê fikrêkê averşîyaye û zelalî ke roşin bîyo û derûdorê xwu zî roşin keno, rayîrê raştî musneno.

Rubaî (*m*): Şîra ke hîna zaf babetanê tefekurî de û bi qalibê arûzî nusîyaya ke çar misrayan ra ameya pê, misrayê yewin, diyin û çarin eynî qafîye de; çarane.

Rubaîyat (*n*): Dîvanê şîran ke tena rubaîyan ra ameyo meydan. Nameyê kitabê ke heme rubaîyê Umer Xeyamî tede ardê pêser.

S

Salname (*n*): Kitabo ke rojan û aşman gore tede zanyarîyê tayê babetan estê. Eserê ke hetê dezgeyanê resmî yan zî arizîyan ra amade bîyê û bîyenê ke zerfê serrêk de qewimîyayê tede kerdê pêser.

Sanike (*m*): Yew tewirê edebîyatê vatişkî, exlebê xwu hetê şarî ra bi hawayêko xeyalî ameya pêardiş, tede hîna zaf behsê serebutanê ke însanan û heywanan, cin û

perîyan, cazû û dêwan ser de vîyarenê beno û bi hawayêko anonîm nesil bi nesil neqil bîya.

Sanikê ezopî: Fablê ke bawer kenê Îsayî ra ver seserra 6. de Yûnanê verênî de hetê Ezopî ra ameyê vatiş. Enê hawa sanikan de heywanî, nebatî, çîyê gane û merdeyî eynî sey însanan fikirîyenê û qîsey kenê, însanî û îlahî yenê têhet. Enê sanikan de şar bi hawayêko sergîrewte îdarekaran rê îtiraz keno û înan rexne keno.

Santîmantalîzm (*n*): Seba ke hîna zaf semedê romantîkan îfade beno, haletê hesasîya zêdîye îfade keno.

Saqî (*n*): (er.) Esasê xwu de manaya keso ke awe dano yan keno vila de ya la edebîyat de keso ke meclisê bezmî de şerab keno vila, bi qedeh şerab pêşkêş keno.

Saqîname (*n*): Wazenê bi hawayê tesewufî yan zî dinyewî bo, şîîra ke tede behsê meclisê bezmî, edetê şimitişî, heme fikr û hîs û termê derheqê şimiteyî de ameyê şuxilnayiş. Enê hawa şîîrî hîna zaf bi terzê mesnewî yê.

Satîrîk (*n*): (*fr. satirique, tr. yergisel*) Îfadeyo tinazwar ke kesêk, bîyenêk yan zî hawayê fikirîyayişêk, fehmêk rexne keno; uslûbo ke bi ziwanêkê tinazkî hetanê qusûrin û seqet yê nîzamêk, sîstemêk rexne keno; hîciw.

Sazkerdiş (*n*): Awan kerdiş; aktif kerdiş, feal kerdiş; bi têrokerdişê wesleyan yan zî bi ardiş têhetî yê parçeyan viraştîşê çîyêk.

Sebq (*n*): Aversîyayiş, şiyayiş aver, kewtiş vernî, vîyartiş vernî.

Secî (*m*): Bi qafîye nuştîşê nesrî; yanî nesir de cumleyan bi qafîye nuştîş, yan zî zereyê yew cumle de seypê biyayişê vengê peyên yê tayê çekuyan.

Sekuler: (*îng. secular*) Dîn ra xwuser, aîdê cuya laîqe; dinyewî.

Sekulerîzm: (*îng. secularism*) Hereketê ke mîyanê komelî de axîret û meselayanê bînan yê dînî û rûhanî ra zêde bala xwu dano heyatê dinya ser. Yanî manaya sosyalî, huqûqî û sîyasî de eksê hukmê dînî yan zî hukmê ke dîn tayîn keno hereket kerdiş; laîsîzm, dinyewîbîyayiş.

Selaset (*n*): Yew nuşte de, herikîyaye, biaheng, asan û fesîh bîyayişê çekuyan û îfadeyan û cumleyan. Nuştîş de bi hawayêko pêkewte weçînayişê çekuyan.

Semantîk (n): (fr. *sémantique*, tr. *anlambilim, anlambilimsel*) Îlmo ke mana tedkîk keno; manaşinasî.

Sembol (n): (fr. *symbole*) Obje yan zî îşareto meşhûr ke sey remzî yew mefhûmê abstrakî, ma vajin yew îdealî, amancêk yan zî fikrêk temsîl keno; tîmsal. Bi wasitaya vatişêkê basîtî mecazen yan zî raşteraşt vatişê yew çiyê hîna hîra û biteferuatî.

Sembolîzm (n): (fr. *symbolisme*, tr. *simgecilik*) Sey cereyanê hunerî, seserra 19. de bi redkerdişê realîzmî vejîya meydan. Yeno manaya huner de bikarardişê sembolanê ke yenê manayanê cîya-cîyayan yan zî çîyanê cîya-cîyayan temsîl kenê. Cereyanê sembolîzmî de gereka şîre de mana girewte bo û her kes xwu gore yew şîrove vejo. Mana ra vêşêr muzîkalîteyê çekuye muhîm o. Netîceyê amancê girewtebîyayişê mana û mefhûmanê cîya-cîyayan ardiş vîrî. Enê cereyanî de seba ke zaf zêde mecaz û îstîfare (tr. *eğretileme*) bikar ardo, coka ziwan zî biyo giran.

Senînî: (tr. *nitelik*) Wesf, mahîyet û keyfîyetê çiyêk; taybetîyê ke senînîya çiyêk nîşan danê, taybetîyê ke çiyêk çîyanê bînan ra cîya kenê; kalîte.

Senkronîk (n): (fr. *synchronique*) Eynî wext de biyayiş; pêkewtişê wextî; eynî wext.

Senkronîzm (n): (fr. *synchronisme*) Eynî wext de, eynî wext de biyayiş, goreyê wextî ra tenzîmkerdiş, eynî tablo de nîşandayişê bîyananê ke zemanê cîya-cîya de qewimîyayê.

Sentaks (n): (fr. *syntaxe*, tr. *sözdizim*) Îlmo ke ziwanan de qayde û prensîbê viraştişê cumle yanî cumle de rêzkerdişê çekuyan û nermekîya (esnek) sazkerdişê cumle tedkîk keno; cumleşinasî.

Serîqetê şîrîye (dizdîya şîiran): Yeno manaya şîira ke aîdê yew şairî ya la hetê yewna şairî ra temamen yan qismen gêrîyaya yan zî ser o destkarî kerda û xwu rê kerda mal.

Seruyen (n): Mesele, serbut û qewimîyayişê surprîz û heyecaninî ke sereyê merdimî ra vîyarenê yan zî merdim keweno mîyan. Yew tewirê meselikê ke babeta ci qewimîyayişê xeyalî yê.

Sinet (n): Karo ke merdim bi perwerde û ceribnayiş museno ke hîna zaf meharetê destan o.

Sinetkar, -e: Kesê ke netîceyê perwerdeyî de musayê sinetêk û ê sinetî îcra kenê.

Sofîstîke: (*fr. sophistiqué*) Viraşte, kompleks, xapênok; çîyo têmîyanek ke famkerdişê ci zehmet o.

Sone (*m*): Yew tewirê nezmî ke her di beytê verênî çarane, her di beytê peyênî hîrêne, pêro pîya çarês misrayan ra yeno pê. Verî edebîyatê îtalyanan de vejîya meydan, dima dekewt edebîyatê fransizan û Ewropa ra bi vila.

Stîl (*n*): Edebîyat de usûl, qayde, hawa, teknîk, reng, terz yan zî rayiro taybet yê pêardişê eserêk ke mexsûsê hunermendêk, welatêk, milletêk yan zî dewranêk o; uslûb, terz.

Subjektîvîzm (*n*): (*fr. subjectivisme, tr. öznelcilik*) Doktrîno ke vano heme zanyarî subje ra eleqedar ê, erjê hukmî (değer yargıları) ferdî yanî subjektîv ê.

Suhbet (*n*): Edebîyat de yeno manaya nuştayê ke tede yew babete yan zî yew fikir seke yewî dir qisey bibo, o tewir nusîyayo.

Surname (*n*): Eserê ke derheqê şayîyan û veyveyan de malumat danê.

Surrealîzm (*n*): (*fr. surréalisme, tr. gerçeküstüçülük*) Cereyano ke destpêkê seserra 20. de Fransa de hetê Andre Bretonî ra bi amadekerdişê "Manîfestoyê Surrealîzmî" (1924) vejîya meydan ke fikrê Sigmund Freudî gore, raştîye binhişê merdimî de senî virazîyena, eynî o qayde, îfadekerdişê vatişêkê parçe-parçeyî ke yewbînî nêgêno. Cereyanê realîzmî raştîye ra teber nîyo, eksê ci, nîşandayişê rêçanê raştîye yo ke merdimî de manenê. Surrealîzm herikîyayişê binhişî esas gêno, coka surrealîstan gore hişê merdimî binê tesîrê komelî, exlaqî, dînî û qanûnan de şekil gêno, coka tesîrê ke binhişî anê pê, eynî seke merdim hewn vînenê, rewşanê cîya-cîyayan de îfşa benê. Huner zî gereka o qayde bêro pêardiş. Coka surrealîstî hem muhtewa hem şeklê nuştîşî de goş nêdanê qaydeyan.

Ş

Şaheser (*n*): Esero ke erjê xwu zaf zêde yo, esero ke warê xwu de, mîyanê tewirê xwu de serekê eseran o.

Şehrengîz (*n*): Eserê ke behsê weşikî û rindekîyanê şaristanêk kenê.

Şethîye (*m*): Yew tewirê nezmê edebîyatê tesewufî ke Homayî dir sey "ez/min" û "ti/to" tekelum keno.

Şiûr (*n*): Qabîlîyetê şinasnayışê xwu û derûdorê xwu; zêhn de bi hawayêko zelal û roşin prosesê teqîbkerdişê bîyenan û zanyarîyan. Yew komel de tamamîya fealîyetan yan zî rewşanê rûhîyetî.

Şifre (*n*): (*fr. chiffre*) Temamîya îşaretanê ke pê xeberê nimateyî dîyenê; kod. Herf û îşaretê ke xusûsî dîyenê têhet û sey kilîdî çîyan akenê.

Şiîra dîdaktîke: Tewirê şîîre ke çîyêk musnena, malumat dana.

Şiîra dramatikê: Şiîra ke yew bîyena xirabe şeklê tiyatroyî de qisey kena.

Şiîra epîke: Şiîra derge ke temaya mêrxasî, qehremanî û pêrodayişî bi terzê hîkayekerdîşî qisey kena.

Şiîra lirîke: Tewirê şîîre ke hîna zaf hîsê şexsî yê zereyî tede bi zıwanê îştîyaqî (coşku) îfade bîyê.

Şiîra mensûre: Şiîra ke wezn û qafîye tede çin ê, bi hawayê nesrî nusîyaya.

Şiîra pastorale: Şiîra ke babetê ci cuya şıwaneyan û dewan ê, tede behsê hawayê heyatê şıwaneyan û dewan beno, behsê yabanî beno.

Şiîra satirîke: şîîra ke bi îfadeyeko tinazwarî kesêk, bîyenêk yan zî hawayê fikirîyayışêk, fehmeêk rexne kena; şîîra ke bi uslûbêko tinazkî hetanê qusûrin û seqet yê nîzamêk, sîstemêk rexne kena; hîcwîye.

Şiîre (*m*): Eserê edebî yê nuşteki ke nesir nîyê; eserê ke şairî sinetê pêardîşê vateyan gore bi weznêk û zıwanê rojaneyî ra cîya yanî bi zıwanêko esetetîk ke remz û sembol û îmajan ra yeno pê û zafê cayan de manaya çekuyan ameya bedilnayış, bi hawayêko pêkewte û bi rîtim îfadekerdişê hewn û xeyal, hisîyat û hesret, fikir û waştîşan.

Şikite: (*tr. devrikleme*) Bi zanayış yan zî nezanî yew rêze yan misra de qaydeyê maqul yê sentaksî ra teber rêzkerdişê çekuyan. Edebîyat de, seba ke mana de zerafet bêro meydan, rêzkerdişê çekuyan de bi zanayış bedilnayışê cayê înan.

Şirove (*n*): (*tr. yorum*) 1. Seba ke baş bêro famkerdiş tefsîrkerdiş yanî îzehkerdişê eserêk; roşinkerdişê hetanê tarî, xorîn û zehmet yê eserêk, nuşteyêk yan vateyêk; tefsîr, îzehet. 2. Şeklo newe yê eserêk ke bi hawayêko cîya, bi terzê şexsî ameyo pêardiş; versiyon. Mesela, yew parçeyê muzîkî terz, fikir û hîsiyatê xwu yê şexsî gore îcrakerdiş. 3. Yew fikrê bellîkerdeyî gore îzehkerdiş yan erjnayîşê bîyenêk.

T

Tabîr (*n*): Şirove, şirovekerdiş, vatiş, îfade û îzehkerdiş; term.

Taksonomî: (*fr. taxonomie*) Tesnîfkerdişê ganeyan; qayde û prensîbê ke tesnîfkerdişê ganeyan de yenê bikarardiş.

Tarîf (*n*): (*er*) Bi kilmîye la bi hawayêko tekuz yanî bi şeklêko krîstalîze îfadekerdişê xusûsiyetanê çiyêk; daşinasnayîş. Beyankerdiş û dîyarkerdişê metodê viraştişê çiyêk. Bi dîyarkerdişê eleqe û îrtibatê ci derûdorî dir nîşandayîşê cayê çiyêk.

Tarîz (*n*): Huner de tersê mana de vatişê yew qale, yanî sey hunerê vatişî, bi meqsedê rexnekerdiş, îqazkerdiş yan zî bale antişî tam eksê mana de vatişê yew çekuye. Mesela, "Ma durustîya Ahmedî dîya!" Tîya çekuya "durustî" eksê mana da ameya vatiş, yanî Ahmed durust nîyo.

Teatral (*n*): Manaya çiyê ke xusûsiyetê tiyatroyî nîşan danê de, çiyê ke manenê tiyatroyî.

Tebeqe (*n*): (*tr. katman, tabaka*) Edebîyat de seba her yew grûba komelî yê sey tebeqeyê şarî, tebeqeyê îdarekaran û sn. yeno vatiş, kîştî naye de seba tebeqeyê manayan ke ver bî xorînîye virazîyenê zî yeno vatiş.

Tecahulê arif: Sey yew termê hunerê edebîyatî, çiyê ke şair baş zano la seke nêzano xwu nîşan dano.

Tecrîd (*n*): Luxet de yeno manaya kincanê kesî şelênayîş yan zî tolekerdiş û pacitişî. La sey termê edebîyatî yeno manaya ke şairî xwu mexlesê xwu ra aqitnayo, însanî ra teber bawerî bi candarêk, eşyayêk yan zî sewbîna objeyêk arda û xîtab

keno. Şair eke xwu dekeru herinda sewbîna însanêk û şîra xwu de xîtabê zerrîya xwu yan zî xwu zî bikero, eno zî beno tecrîd.

Tedkîk (*n*): (*tr. inceleme*) Bi nîyetê analîzkerdişî çîyêk ser o xebitîyayîş; wekenitiş, cigêrayîş.

Tefsîlat (*n*): Teferuat, îzehkerdişo biteferuat.

Tefsîr (*n*): Beyan kerdiş, keşf kerdiş, roşin kerdiş, çîyo ke manaya ci nîna zanayîş îzehkerdiş, şîrovekerdiş, şîrove. Hîna zaf keşfkerdişê manaya Quranî, beyankerdişê kelîme û lefzanê Quranî ke famkerdişê înan zehmet o, derheqê sûreyan de îzehkerdiş û îfadekerdişê fikrî. Eserê ke sûreyanê Quranî îzeh kenê.

Tehlîl: Bi detay tehqîqkerdiş, tehlîlkerdiş û tesbîtkerdişê elementanê çîyêk. Edebîyat de bi hawayêko metodolojîk cîya-cîya tehlîlkerdişê uslûb û bîyenan û kesê ke yew eserê edebî de ca gêne. Netîceyê ke analîzê yew eserê edebî ra vejyenê eke bibê sedemê munaqeseyî, ena rewşe ra êdî "rexne" yeno vatiş.

Tehkîye (*m*): Hîkayekerdişê meseleyan; vatişê yew mesela de întîzam; vate, rîwayetkerdiş.

Tehqîq (*n*): (*tr. soruşturma, koğuşturma*) Seba ke yew mewzû, mesela yan zî rewşe eşkera bibo û bêro famkerdiş bi hawayêko hîra cigêrayîşê tesbîtkerdişê cewabê persanê ê derheqî de, seba ke derheqê yew babete de doneyî peyda bibê yan zî seba ke rewşe û helwêste dîyar bibo wekenitişê eserêk yan zî çîyêk.

Teknîkê herikîyayîşê hişî: (*tr. bilinç akımı tekniği*) Pêardişê eseranê edebî yê sey roman û hîkaye de, însanî neke zereyê herikîyayîşê duz yê fikrî de, bi hewn û xîyal û rêçan û dinyaya zereyî nîşandayîş.

Tekrîr (*n*): Edebîyat de semedê pêtkerdişê tesîrî bi zanayîş tekrarkerdişê vateyan; şîre yan zî nuşte de bi amancê pêtkerdişê vate yan zî mefhûmî hunerê tekrarkerdişê çekuyan û îfadeyan.

Telmîh (*n*): Mîyanê vatişî de bimana yanî sergirewte dîyarkerdişê çîyêk. Edebîyat de, hunerê misra yan beytêk de yadkerdiş yan ardiş vîrî yê yew bîyene, fiqra yan vateyê verênan ke yenê zanayîş; hunerê vîrardişî.

Tema (*m*): (*îtl. tema*) 1.Yew eserê musnayîşî yan zî edebî de mewzûyo sereke, babeta eslî, motîfo bingeyên; behs. 2.Fikr yan zî babeta eslî ke yew programê derse,

yew unîteyê musnayışi yan zî yew aktîvîteyê wendişi de bi hawayêko bingeyên qebûl bîya û yena newekerdış.

Tenasub (*n*): Şîre de hunerê bikarardişê çeku yan zî termanê yewbînî dir eleqedar; yewbînan wa munasebetê çeku yan zî termanê ke yew misra yan zî beyte de estê. Tezatîye xaric.

Teorî (*m*): (*fr. théorie, tr. kuram*) Sîstemê fikrî ke seba îzehkerdişê bîyenêk, waqıyayêk yan zî çîyêk yeno bikarardiş, yanî sey fikir dîyayışo umûmî ke wazeno sedemanê bîyenêk, awanîyêk yan zî nîzamêk îzeh bikero; zanyarîyê ke sey sîstemê prensîb û pêşnîyazan tamamîyetêk de tenzîm bîyê û derheqê yew warê heqîqetî yan zî hetêkê cıya fikrî ya însanî de bi hawayêko umûmî ameyê pêardiş; nezerîye.

Teorîk: (*fr. théorique*) Teorî ra eleqedar. Çîyo ke tecrube nêbîyo, hema fikir de biyayış, hema nêameyo tetbîqkerdiş, hema sewîyeyê zanyarî û spekulasyonî de yo.

Teqdîm (*n*): Keremê zerrîya xwu ra çîyêk dayış bi kesî, pêşkêş kerdiş. Daşinasnayış, dayış şınasnayış. Girewtiş vernî, aver ardiş.

Teqlîd (*n*): Her hetan ra xwu kerdiş sey yew nimûneyî yan zî viraştişê çîyêk de xwu rê yewna çî sey nimûne dîyayış û eynî sey ci viraştiş; dirûb yanî benzerê çîyêk viraştiş; imitasyon.

Teqrîr (*n*): Edebîyat de, seba ke tesîrê vatişî zêde bo, tekrarkerdişê eynî çekuye yan zî îbareyan. Sey nimûneyî: "**Bêkesî bêkeysî ya seba bêkesan / Ti zî nêbê se beno halê bêkesan.**"

Teqsîm (*n*): Parçekerdiş, cêrakerdiş, parekerdiş, qisim bi qisim cîya kerdiş. Muzîk de destpêk yan zî mabeynê fasıla da bi kilmîye îcrakerdişê serhewayêk.

Tercume (*n*): Yew ziwan de yan zî sewbîna zıwanan de îzehkerdişê vateyêk, ziwanêk ra neqilkerdişê vateyêk seba yewna zıwanî, manaya yew vateyî yewna ziwan de bi vatişêkê tam muqabilê ci eynen îfade kerdiş; açarnayış, tadayış.

Terdîd (*n*): Yew nuşte yan eserê edebî de netîceyo ke texmîn nêbeno, yanî bi hawayo ke wendoxî texmîn nêkenê qedênayışê vatişî.

Terkîb (*n*): Pêrabestiş, tamamkerdiş, ardiş yew ca.

Term (n): (tr. kavram) Çekuya manaya xwu taybet û mehdûd ke sey mefhûm seba yew babeta warê zanist û hunerî yan zî yew meslekî yena bikarardîş; mefhûm, istilah.

Tersî' (n): Hunerê edebî de hetê wezin û qafîye ra tam seypê kerdişê çekuyanê her di misrayanê beytêk.

Tertîb (n): Bi hawayêk organîze kerdiş, nîzamêk gore şekil dayiş, rêzkerdiş. Hawayê rêzkerdiş û tenzîmkerdişî.

Terz (n): (fr. genre) Hawayê taybet yê ifade, pêardiş û reftarîye; uslûb, stîl, konsept.

Tesaduf (n): Rastameyiş, bi xwu biyayişê çîyêk, bêtedbîr ameyiş meydan, sedemê bîyenan ke qetî nîyo, tenya girêdayeyê îhtîmalan o.

Tesewuf (n): Cereyanê dînî û felsefî ke sifetanê Homayî û virazîyayişê kaînatî bi fikrê wehdanîyetî îzeh keno. Xeyretê ciwîyayişê terzê heyatî ke Quran de pêşniyaz beno û heyatê pêxamberî de tetbîq biyo; mîstîzmê îslamî.

Teshîh (n): Herinda xeletî de ronayişê raştî; raştkerdiş, redakte kerdiş. Yew metin de hetê îmla, gramer, sentaks, semantîk, stîl û sn. ra tamîrkerdiş, redakte kerdiş, revîze kerdiş, bi kilmîye sererast kerdişê zîwanê eserêk.

Teswîr (n): Bi vatiş yan nuştiş qiseykerdişê çîyêk, tesewur kerdiş; bi hawayêko tam û famkerde çîyêk ardiş verê çimî; doneyanê yew ceribnayış yan tehqîqkerdişî, bi ardimê întîzamêkê bellîkerdeyî îzehkerdiş; salixdayiş.

Teşbîh (n): (tr. benzetme) Edebîyat de çîyêk sey yewna çî nîşandayış; şîbnayış.

Teşdîd (n): Şidênayış, pêt kerdiş, hêzdar kerdiş, saxlem kerdiş. Weznê arûzî de, seba ke wezin bêro pêardiş bi şede wendişê herfêk.

Tetbîq (n): (tr. uygulama) Yew war de bicaardişê zanayış, fikir, prensîb yan zî mefhûmêk; pratîze kerdiş.

Tewafuq (n): Werê ameyiş, letîfane, bi hawayêko weş û zarîf pêkewtiş; Neke tesadufî la bi zanayış, bi mana û hîkmet, bi şeklêko letîf rastê pê ameyiş. Edebîyat de werê ardişê vatişî û bîyenan.

Tewrîye (*m*): Yena manaya temirnayişî, temirnayişê serê meqsedî. Edebîyat de, çekuyê ke wayirê di manayan ê, bi hawayo ke bêrê her di manayan şuxilnayış, yan zî manaya nızdîye vatiş la manaya dûrî îşaretkerdiş.

Tezat (*n*): Vatiş de têhet yanî pîya bikarardişê di çekuyanê ke manaya înan zidê yewbînan de ya. Edebîyat de bikarardişê di vatişanê zidê yewbînan; kontrast, antagorîzma.

Tezkîre (*m*): Esero ke tede hetanê cîya-cîya ra bîyografîya merdiman, ma vajin yê şairan bi hawayêko subjektîv yan zî objektîv ameya nuştiş. Tezkîreyê ke derheqê cuya şairan de nusîyayê ra vanê "Tezkîreyê Şuera". Tezkîreyî, hîna zaf bi şeklêko mensûr nusîyayê la êyê ke menzûm nusîyayê zî estê.

Tezmîn (*n*): Luxet de yeno manaya çîyêk dekerdişê zereyê çîyêna û tede nimitiş, sey termê edebîyatî yeno ena mana ke, şairêk şîira yewna şairî ra misrayêk, beytêk yan zî di beytan bigêro û dekero mîyanê şîira xwu. Eke şîire zaf menşûr û şinasnaye nêbo miheqeq gereka îfade bibo ke şîira filan şairî ra gêrîyaya, eke nê, kewena warê serîqetê şî'rîye.

Têkilî (*m*): Rabitaya mabeynê di çîyan de; îrtibat, tealuq, aîdîyet.

Têvereştiş (*n*): Bi hawayê tekrarkerdişî yan zî cîya-cîya têver ra vatişê deyîran, kilaman û lawikan yan zî bi hawayê muraqebeyî vatişê mamikan. Mesela, seke kayê "aware" de yeno vatiş: govendgêrêk vejîyeno meydan yew mamike vano, verê def û zirna de kaykeno, dima yewna vejyeno mamike vano û kaykeno. Lezvateyan û çibenokan de zî têvereştiş beno.

Tilûat (*n*): Luxet de yeno manaya akewtişê roj û astereyan, dîyarbîyayişî; ameyiş vîr, îlham. Edebîyat de yeno manaya yew tewirê tîyatroyî. Bêke yew metno nuşteki bibo, yew babeta ke ameya dîyarkerdişî gore, bi dîyaloganê ke hetê kaykerdoxan ra sehne de yan zî ca û wextî gore îrticalen dewam beno. Yanî kaykerdoxî herikîyayişê kayî gore sehne de vateyan anê werê.

Tiyatro (*n*): (*îtl. teatro*) Yew şaxê hunerî ke girêdayeyê prensîbê nîşandayişî yo; Her tewir babet yan bîyenê derheqê însanan de ke bi hawayê pêardişî (xeyalî) sehne de yenê kaykerdiş. Ca yan zî bînaya ke tede sehne û cayê ronîştişê temaşekaran esto û her tewir kayê nîşandayişî tede yenê kaykerdiş.

Tîp (n): Eserê edebî de keso pêarde ke xusûsîyetê merdimê sey ci bi hawayêko mubalexe tede ameyê nîşandayiş.

Tîrat (n): Nuşte û vatiş de bêvindertiş averşiyayişê fikrî.

Tradîsyon (n): (fr. *tradition*, tr. *gelenek*) Çîyê kulturî yê pîrozî ke sey edet verêna tim benê û seba ke mîyanê miletî de girêdayişê manewî xurt kenê coka nesil bi nesil neqil benê, dewam kenê; 'enane.

Tradîsyonel (n): (fr. *traditionel*, tr. *geleneksel*) Çîyo ke edetan ra yeno, çîyo tradîsyon ra eleqedar; 'enanewî.

Trajedî (m): (tr. *tragédie*) Yew tewir kayê fecaetî yê tîyatroyî ke babeta xwu efsane yan zî bîyananê tarîxî ra gêna; facîa, fecaet.

Trajîk (n): (fr. *tragique*) Trajedî ra eleqedar. Çîyo ke derheqê bîyananê sosretan de ke merdim nêşkeno xwu ci ra bireyno; sosret; çîyo ke halê xwu perîşan, fecî yo.

Tulûat (n): (îng. *improvisation*, tr. *doğaçlama*) Sehne de bêke metin bibo, senî ke şikîyayo zerrî, senî ameyo vîrî, o qayde hereket kerdiş yan zî vatişê vateyî. Bêke hazirî yan prova bikero sehne de qisey kerdiş, cewab dayiş û hereketanê komîkan kerdiş.

U

Uslûb (n): Usûlê vatiş, nuştîş û viraştîş; stîl, terzê îfadeyî. Edebîyat de usûl, qayde, hawa, teknîk, reng, terz yan zî rayiro taybet yê pêardişê eserêk ke mexsûsê hunermendêk, welatêk, miletêk yan zî dewranêk o.

Ustad (n): Keso ke warê îlm û hunerî de wayirê zanayiş û qabilîyetêkê zêdeyî yo; mamosta.

V

Varyant (n): (tr. *variante*) Şeklê yew çîyî ke bi tayê xusûsîyetanê xwu şeklê eslî ra bineyke cîya bîyo. Nusxayê metnêk yan zî eserêk ke hetê şekil û muhtewa ra

mîyan de ferq virazîyayo ra her yewe. Mavajin ke eserê folklorîkî yê sey sanikan, efsaneyan û sn. de hayawê vatişî ke ferq kenê ra her yew. Ziwan de her yew formê vatişê çekuyêk yan zî îfadeyêk.

Vate (n): 1. Seba îfadekerdişê meqsedêk çekuya ke ameya vatiş yan zî rêzila ke çekuyan ra ameya pê; kelim. Rêzila çekuyan ke bi vatiş yan nuştîş çîyêk îfade kena. 2. Xebera ke hema raştîya ci tesbît nêbîya.

Vateyê verênan: Vateyê pêkewteyî ke mîyanê yew milletî de bi hawayêk qalib girewto û tede şîret, hîkmet û îqazkerdiş esto ke netîceyê ceribnayış û muşahedeyê zemanêkê dergî de hetê însananê verênan ra ameyê vatiş û bi hawayêko anonîm bîyê malê milletî, û hetê eynî milletî ra bi hawayêko muştêrek yenê bikarardiş. Seba ke vateyê verênan de fikir, helwêste, reftarî, xû û exlaqê muştêrek yê milletî aseno coka beşêkê edebîyatê vatişkî (folklor) hesabîyenê.

Vateyo verên: (*îng. preface, foreword*) Nuştêyo ke destpêkê yew eserî de ca gêno la beşêkê eserê nêhesibîyeno û bi meqsedê îzehetî behsê babete, amanc û hawayê nuştîşê eserî keno, tayêne de kesê ke ardim kerdo rê zî sipasî yena kerdiş; muqedîme, servate.

Vatiş (n): Qiseykerdiş yan zî nuştîşo ke xwu mîyan de prensîbê tamamîyetî gore tenzîm bîyo û destpêk û peynîya xwu esta. Bi vatişkî yan zî nuşteki îfadekerdişê fikir, hîs û waştîşan. Edebîyat de yeno manaya vatişo nuşteki.

Vatişkî: (*tr. sözel*) Terzî vatişî de; lefzî: Edebîyat de esro ke bi vatiş ameyo meydan.

Vatişo dîrekt: Rasterast, bêke bêrê vurnayış, vate senî ameyo vatiş, o qayde neqil kerdiş.

Vatişo îndîrekt: Tewiranê edebî yê sey roman û hîkaye de raştêraşt hetê nuşttoxî ra qiseykerdişê meseleyan.

Vatox, -e: (*fr. narrateur*) Keso ke yew mesela de bîyanan, dîyardeyan û rewşan tehkîye keno û vano yan zî nusneno.

Vawite (n): (*tr. örgü*) Çîyo ke ameyo vawitiş.

Vawiteyê bîyene: Eserê edebî de rêzila hedîseyan, heme çîyê ke hîkaye, roman yan zî kayêkê edebî de vîyarenê. Pêardişê tamamîyetê organîk yê bîyananê

ke bi sedem û netîceyê xwu dorê yew babeta dîyarkerdîye de qewimîyenê; bi nuştiş têzere de vawiteyê hedîseyan.

Vawitiş (n): (tr. *örme*) Bi şeklêko taybet têro vîyarnayîşê lakan dir verênîye ser viraştişê çîyanê sey torre, qenevîç, palase, cacime, xalî û qumaşî. Qiseykerdiş yan zî nuştiş de pirkkerdişê zereyê mesela.

Veng: Lerzayîşê pêlanê hewayî ke goş eşnaweno; seda, sewt. Hewayo ke pişikê ra yeno û rayîrê nefesî de lernayîşê têlanê qirike ra vejîyeno, dima ezayê fekî bi hereketanê cîya-cîyayan şekil danê ci.

Versiyon (n): (fr. *version*) Tewiro bîn yê eynî çîyî. Bi hawayêko bîn qiseykerdişê yew bîyene.

Vinderge (n): (tr. *durak*) Şîîre de misrayê ke bi weznê hece ameyê vatiş yan zî nuştiş de, seba ke ahengê misrayan û tekrarbiyayîşê rîtmê înan bêro zêdnayîş, mîyanê îfadeyan de cayo ke vindenê ra yano vatiş. Eno vindertiş neke mabeynê heceyan de, mabeynê çekuyan de beno. Gereka vatişê çeku biqedîyo hema bêro vindertiş.

Vîr (n): Çîyê ke merdimî sere ra vîyarenê, merdim vînenê, eşnaweno û museno tede pêser benê û yenê pawitiş; hafiza.

Vîyartiş (n): (îng. *transition*, tr. *geçiş*) Yew hal ra vîyartişê yewna halî; întîqal. Edebîyat de, bitaybetî teswîrkerdiş de yew bîyene ra vîyartişê yewna bîyene. Resim de, rengê mabeynî ke di rengan pêra besteno. Muzîk de yew ton ra vîyartişê yewna tonî.

W

Wecîze (n): Vateyê qalibgirewteyê manîdarî ke zaf kilmek, krîstalîze behsê fikrêk, hîsêk yan zî prensîbêk kenê. Wecîze şeklê sloganî gênê û reyêk de fekê merdimî ra vejyenê; aforîzma.

Wekenitiş (n): (tr. *inceleme*) Seba ke derheqê yew babete de heme malumatî bêre tesbîtkerdiş, bi teferuat fam bibo û ci ra yew netîce bêro girewtiş, bi metod û qaydeyan ser o xebitîyayîş; tam tedkîk kerdiş.

Wendox, -e: Keso ke rojname, kovare, kitab yan zî çîyanê nuşteki waneno.

Wesîqe (n): Nuşte, fotograf, resim yan zî sn. ke benê delîlê heqîqetêk; çîyê metbû ke raştîya dîyarde yan zî îdîayêk nîşan danê; dokuman, belge.

Westa: Keso ke yew sinet baş musayo û tena sereyê xwu zî eşkeno bikero û bimusno; musnayoxê sinetî. Keso aqilmend, aqildayox.

Weşanxane (n): (*tr. yayınevi*) Dezgeyo tîcarî ke kitabana, kovarana yan zî çîyê ke yenê wendiş neşir keno û roşeno.

Weşîkiye (n): Çîyo bi şekil û peym/weznê xwu pêkewte ke bi wasitaya dîyayiş û eşnawitişî hîsanê estetîkî ano meydan, zewq dano, heyranîye virazeno û bi weşê merdimî şîno; rindîye, husin.

Wezn (n): Manaya "peym"î de yo. Sey termê edebîyatî yeno manaya şîre de bi qalibê ke verê cû ameyê tesbîtkerdiş îfadekerdişê çekuyan. Mesela, şîre de weznê arûzî esto ke hîna zaf qalibê vengî gore tesbît beno, weznê hece de zî peym heceyan gore tesbît beno.

Wuslet (n): Resayiş bi heskerdîya xwu, resayişê waştîye; pêresayiş. Edebîyatê tesawufî de sey halê resayiş û pîyabiyayişê bi Homayî ameyo şuxilnayiş.

X

Xatira (n): Nuşteyo ke kes tede behsê bîyen û diyardeyê ke sere ra vîyartê yan zî biyo şahid keno; behskerdiş de fikir, întîba, zanayiş û hisanê xwu yê şexsî zî îlawe keno. Ancî nameyê eserê ke bi eno qayde ameyo nuştiş yan vatiş zî "xatira" ya.

Xatîme (m): Metnanê edebî de vateyo peyên, yanî netîce, nîhayet.

Xewas (n): Mîyanê mîletî de tebeqeyê merdiman ke xwu şarî ra berzêr sey tebeqeyêko xas vînenê, eksê ewamî; xasîyetî. Tesewuf de, welîyê wayirê keramet, qabilîyet û ruhêkê pakî.

Xezele (*m*): Yew tewirê şîfra lîrîke ke panc ra heta pancês beytan ra yena pê, her di misrayê beyta verêne eynî qafîye de, beytanê bînan de zî heme misrayê diyinî qafîyeyê beyta verêne de yê û hîna zaf wendişê bi meqamî rê zî munasib ê.

Xîtabet (*n*): Hunerê weş û bi tesîr vatişî.

Xulase (*m*): (*îng. summary, tr. özet*) Bê teferuat, bi kilmîye behskerdişê babete.

Z

Zanist (*n*): (*îng. science, tr. bilim*) Zanyarîya metodolojîke ke rastîya ci bi tetbîqkerdiş îsbat biya. Yanî zanyarîya muntezeme ke yew qismê dîyardeyan û bîyenanê kaînatî sey babete gêna û heqîqetî gore bi metodê ceribnayışî ser o şuxilîyena, qanûnanê ci tesbît kena û yew netîceyo îsbatkerde ci ra vejena; zanyarîya muntezeme, biîstîqrar û mentiqî.

Zanyarî (*m*): (*tr. bilgi*) Heqîqeto ke netîceyê cigêrayiş, muşahede û musayışî de fam biyo, mehsulê zanistî; malumat, wuqûf, enformasyon.

Zeka (*m*): Temamîya qabilîyet û feraset û dîrayetê şuxilnayışê mezgî û aqilî û hişî û vîrî; hêzê fikirîyayışî.

Zeman: Edebîyat de demo ke bîyenî tede vîyartê yan zî vîyarenê; wext.

Zewqê selîm: Qabilîyetê cêskerdişê weşîkî û çirkînîye ke fitretê însanî ra yeno.

Zewte (*m*): Vateyê ke bi meqsedê seba ke çîyêko xirab bêro kesêk, grûbêk, milletêk yan zî yew cayê bellîkerdeyî ser yenê vatiş; tel'în; lanet. Qismêko muhîm yê zewtan mîyanê şarî de sey formê vatişî qalib girewto û sey beşêkê edebîyatê vatişîkî (foklor) hesibîyenê.

Zêhn (*n*): Însanî de qabilîyetê pira resayış, famkerdiş û cêmîyan ra vetişî. Hîsîyat û têwgêrayiş ra teber tamamîya fealîyetê prosesê şuxilîyayışê aqilî. famkerdiş.

Zêhnîyet (*n*): Edebîyat de, mefhûmo ke şeklê fikrî yê eserêkê edebî îfade keno, terzê fikirîyayîşî; eqlîyet.

Ziwan: Sîstemê vengyan, çekuyan û îfadeyan ke merdim pê fikir, hîs û waştîşanê xwu bi vatiş yan zî nuştîş dano zanayîş û fam keno; lîsan. Edebîyat de hîna zaf skala û terzê vatişî yê mexsûsê dewranêk, grûbêk, nuşttoxêk.

Zîyade: Şîra mustezade de misraya kilme ke bi misra wa ameya zêdnayîş.

ÇIMEYÎ:

- Batî Edebîyatında Akımlar-I, Anadolu Ünversitesi Yayınları, Eskişehir 2017
- Eski Türk Edebîyatına Giriş: Biçim ve Ölçü, Anadolu Ünversitesi Yayınları, Eskişehir 2017
- Halk Edebîyatına Giriş-I, Anadolu Ünversitesi Yayınları, Eskişehir 2017
- Roşan Lezgîn, Ferhengê İdyomanê Kirdkî (Zazakî), Weşanxaneyê Roşna, Diyarbekir 2017
- Türk Dili ve Edebîyatı, 1. Yarıyıl, Egem Eğitim Yayınları, İzmir 2017
- Türk Dili ve Edebîyatı, 2. Yarıyıl, Egem Eğitim Yayınları, İzmir 2017
- Yeni Türk Edebîyatına Giriş-I, Anadolu Ünversitesi Yayınları, Eskişehir 2017
- tr.wikipedia.org
- www.nedirnedemek.com
- www.tdk.gov.tr
- www.turkedebiyati.org